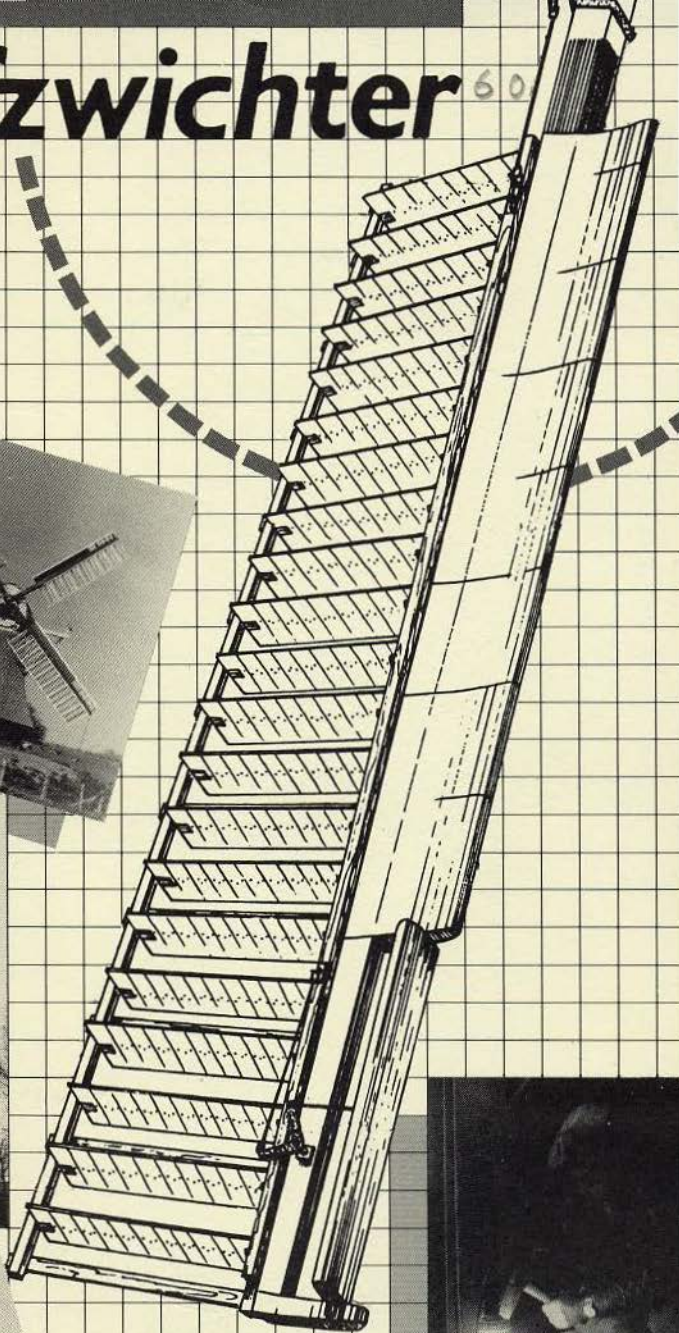
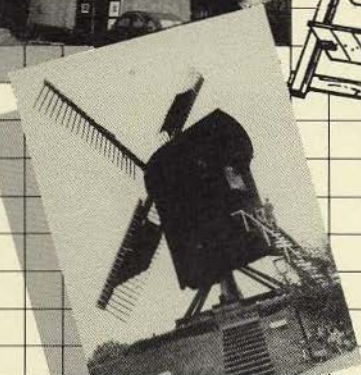
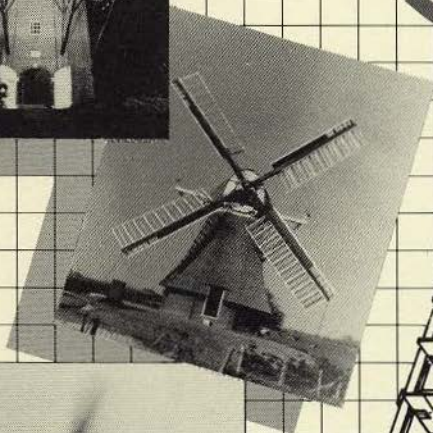

de zelfzwichter⁶⁰

1990

Wilt u weten hoe Abraham z'n mosterd
maakt? Dat kunt u zien in de mosterd-
makerij en proeven in het restaurant.

à La carte-restaurant
Groepsarrangementen
Koffietafels en....
natuurlijk het kleinste
hotel ter wereld:
"DE KROMME RAAKE"

7 dagen per
week geopend

Molenstraat 5
9967 TG EENRUM
Tel. 05959-1600
of 1400

Abraham's
mosterd- en azijn-
museum-makerij

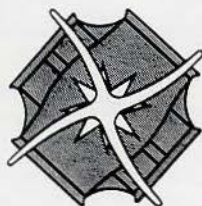

De molen van Ganzedijk (Finsterwolde)
werd in 1988 gerestaureerd door....

MOLENMAKERS-
BEDRIJF

Roemeling
en
Molema

KERKLAAN 5, SCHEEMDA
TELEFOON 05979-1660

de zelfzwichter

17^e jaargang,
DECEMBER 1990, NUMMER 4 60

**Vereniging
Vrienden van
de Groninger
Molens**

**Stichting
'De Groninger
Molens'**

DE ZELFZWICHTER is het orgaan van de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens en van de Stichting 'De Groninger Molens'.

Het blad verschijnt in de maanden: **maart, juni, september en december.**
Aan het lidmaatschap van de Vereniging van minimaal f 20,- per jaar is het abonnement van DE ZELFZWICHTER gekoppeld. Losse nummers kosten f 2,50 exclusief porto.

Correspondentie-adressen:

Vereniging Vrienden van de Groninger Molens: Postbus 213, 9700 AE Groningen.
Postbank-nummer: 3866034.

Stichting 'De Groninger Molens': Monumentenhuis, Westersingel 43, 9718 CD Groningen, telefoon 050-121694 (uitsluitend Stichting).

Redactie van DE ZELFZWICHTER: C.E. van der Horst, Langeweg 10, 9679 HP Scheemda, telefoon 05979-1346.

IN DEZE ZELFZWICHTER:

Redactioneel	2
De sarrieshut	3
Handmolentjes in 2 ^e wereldoorlog ..	6
Excursie naar Friesland's Noordhoek	7
Molennieuws	9
De koren- en pelmolen van Midwolda	13
Najaarsvergadering 1990	17
Opleiding voor molenaar	18
Zal een Gilde-molenaar ooit zwichten voor een gezellig idee?	19
De ansichtkaart	21
TIMS-excursie naar Denemarken	23
Hoge bomen, hoge heren, die kan de molenaar beter weren	29
Nieuwjaarsgroet	31
Het archief-documentatiecentrum ...	32
Gört mit proemedanten (slöt)	32
Over een molenverzameling	34

REDAKTIE:

C.E. van der Horst, Scheemda
W.O. Bakker, Harkstede
H. Berends, Sebaldeburen
H.A. Hachmer, Nieuwe Pekela

VORMGEVING + TYPEWERK:

M.E. van Doornik, Eenrum

AAN DIT NUMMER WERKTEN MEE:

C.E. van der Horst, H. Blaauw,
H.A. Hachmer, W.O. Bakker, J.P. Koers,
T. Kievit, H. Berends, F.L. Humbert
en E. de Jonge.

DRUK:

Drukkerij Actief, Scheemda.

REDAKTIONEEL

In de zomer van 1979 bezocht ik Noord-west Portugal en in de buurt van Esposende (45 km. ten noorden van Oporto) stonden nog enige fraaie in vol bedrijf zijnde molens (één wind- en een aantal watermolens). In 'De Zelfzwichter' van februari 1980 deed ik daar toen verslag van.

Van Oporto tot aan de Spaanse grensrivier Rio Minho is er nu geen enkele complete windmolen meer over, wel veel molenrompen.

Links: een rij grote molenrompen aan het strand van **Apulia**, ten zuiden van Esposende, sommigen nog met een as en resten van wieken.

Rechts: doorgaans zijn de molens tegen berghellingen meer landinwaarts kleiner dan de 'strandmolens', zoals hier bij **Malinhas** (ten N.O. van Esposende).

Foto's: M.E. van Doornik, 6 en 8 juli 1990.

Nu, in 1990, blijkt dat Esposende sterk is uitgebreid en dat er geen enkele complete molen meer te vinden is. Jammer! In Portugal is men helaas nog niet zo ver met het molenbehoud.

Gelukkig is dit in ons land niet meer mogelijk, al vele jaren zijn molens tot beschermde monumenten verklaard en voor sloop heeft men een vergunning nodig die niet licht wordt afgegeven.

Ook in de ons omringende landen wordt langzamerhand het behoud van een molen opgewaardeerd. Met name in België, Duitsland en Denemarken, maar ook in Frankrijk is duidelijk vooruitgang op dit gebied.

In ons eigen land vindt men een groot aantal verenigingen en stichtingen, die behoud of wederopbouw van molens tot doel hebben. Dit is een goede zaak en van groot belang, nu de overheid genoodzaakt is tot het nemen van allerlei bezuinigingen.

Onze eigen Groninger molenvereniging is nu al 16 jaar, middels dit tijdschrift en andere activiteiten, doende om de belangstelling voor de molens levend te houden en te vergroten.

Een hechte kring van 700 leden en een actieve groep vrijwilligers is ons daarbij behulpzaam. Het ledental van onze vereniging blijft goed constant. Toch zouden wij zo graag een wat sterkere groei hierin zien, vandaar onze vraag aan u: probeert u eens een vriend of buur voor ons te interesseren en geef ons een nieuw lid door. Ook in deze 'Zelfzwichter' vindt u onze aanmeldingskaart. Tezamen op weg naar duizend leden!

Elk nieuw lid krijgt het fraaie boekje 'De Zelfzwichter' - 40 pagina's, volop geïllustreerd - geheel gratis toegestuurd!

C.E. van der Horst.

Voor het volgende nummer van 'De Zelfzwichter' van maart 1991 wordt u vriendelijk verzocht uw kopij in te zenden vóór:

15 februari 1991.

DE SARRIESHUT, DORPSBEELD VAN HISTORISCHE BETEKENIS

door H. Blaauw, Rolde.

Het woord 'hut' wordt in de betekenis van huis, woning zelden meer gebruikt. Wel treft men hier en daar bij een boerderij nog een gebouwtje aan, gebruikt als stookgelegenheid, de z.g. 'stookhut'.

Een sarrieshut was vroeger een wachthuis, wachtpost en tevens woonhuis van de belastingambtenaar, de sarries.

Enkele van deze hutten vertonen in gevel of zijmuur een zerkje, waarop het wapen der provincie met eronder gebeiteld: *Selvegerde*, soms ook *Selvegarde*, een verbastering van het Franse *Sauvegarde*.

In vele dorpen bleven vele van deze hutten nog lang bestaan: Aduard, Garnwerd, Harendermolen, Houwerzijl, Kantens, Leermens, Meeden, Midwolda (Old.), Uithuizen, Usquert, 't Zandt, Zandweer en Zuidhorn.

Die te Usquert is verbouwd tot smederij, die te Sappemeer een drukke herberg, algemeen bekend als 'De Huddle'. Verder zijn er hutten in Finsterwolde, Kloosterburen, Oldekerk, Slochteren en Schildwolde.

In de tijd dat er vooral door de predikanten zo geijverd werd tegen het dansvermaak, werd er te Wirdum dansles gegeven in de sarrieshut.... Zodra de heren van de kerkeraad dit vernamen, hielden ze een oogje in 't zeil.

In de sarrieshut te Onderdendam woonde indertijd een koopman Van Zanten. Hij huurde het huisje voor f 30,- per jaar. De huur werd echter niet betaald. Uitzetten was de eigenaar te kostbaar. Toch wilde hij de huurder en het gezin graag kwijt. Wat deed hij? Hij nam de pannen van het dak, precies of hij de hut wilde afbreken. De bewoners werden angstig, pakten hun boeltje bij elkaar en verhuisden naar Middelstum.

Te Harendermolen - genoemd naar de vroegere daar aanwezige standerdmolen - vindt men nog de sarrieshut. Het wapen der provincie is eruit gehaald. Over deze hut is midden 18^e eeuw enige kwestie geweest, of ze tot het kerspel Haren behoorde, dan wel tot het naburige Noordlaren. De gewezen chercher Barend Woldring en zijn huisgezin waren tot armoede vervallen en hadden ondersteuning nodig. Op 16 december 1754 zijn de predikant, een ouderling en een diaken van Noordlaren als gecommitteerden van de kerkeraad met de kerkeraad van Haren broederlijk bijeen geweest en werd besloten ieder de helft voor hun rekening te nemen.

De sarrieshut te Leermens was danig in verval. De Stichting 'Het Groninger Landschap' bemoeide zich met de zaak. In het jaarverslag 1937-'38 kon men daaromtrent lezen:

Daar het huisje bij de molen te Leermens een aardig stukje dorpsbeeld van historische betekenis vormt, doch anderszids als woning niet meer bruikbaar is, geven wij het gemeentebestuur

in overweging het huisje over te nemen, te herstellen en als bergplaats voor materiaal en gereedschap, waarvoor het dan ook gebruikt is, te bezigen. Burgemeester en Wethouders verklaarden zich bereid een daartoe strekkend voorstel aan de Raad te doen, onder voorbehoud dat de gemeente slechts tot instandhouding verplicht zal zijn, zolang de molen blijft bestaan.

De molen is afgebroken, het huisje is nog aanwezig.

Burgemeester en Wethouders van de gemeente Noordbroek, gelezen het door hun ingewonnen advies van de Heer Dr. Niemeijer, geneesheer te Noordbroek, dd.

21 April 1896

Gelet op art. 50 de Algemeene Politieverordening der Gemeente,

hebben besloten

den Raad der Gemeente voor te stellen de woning geteekend Wijk A, no. 76 en 76^a, kadastraal bekend Sectie D, Nummer 352, bewoond door P. de Lange en R. Drenth en toebehoorende aan Roelof Oomkens, molenaar, wonende te Noordbroek, wegens bouwvalligheid en ongezone ligging onbewoonbaar te doen verklaren.

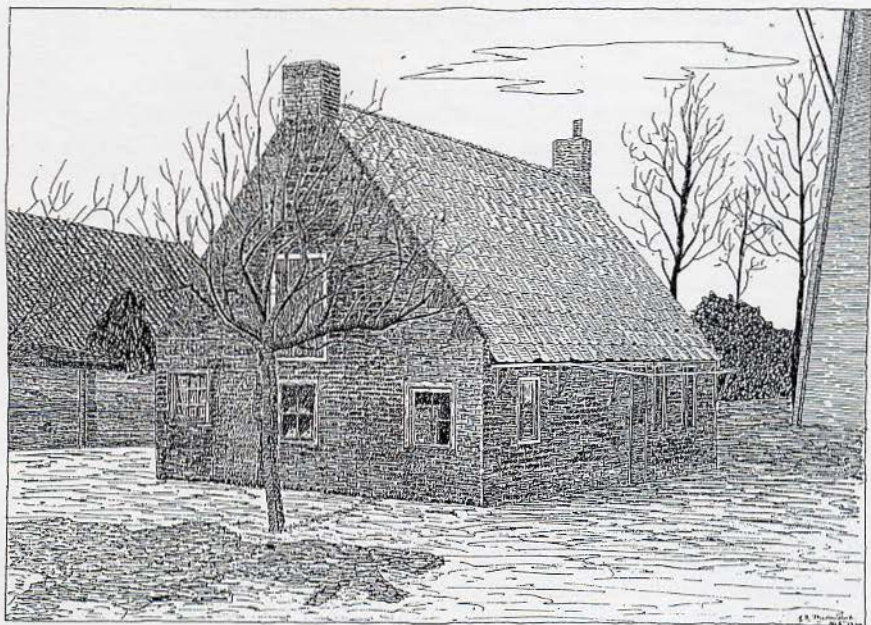
En zal deze, na door aanplakking gedane openbare kennisgeving, gedurende veertien dagen te Secretarie voor belanghebbenden ter inzage worden gelegd.

Burgemeester,
H. Gaaikema.

Wethouders,
H.A. Bos en
Ep. Engels.

Op 6 augustus 1896 werd het besluit ingetrokken, daar de heer R. Oomkens inmiddels de sarrieshut had afgebroken of laten afbreken.

Zowel de hutten als de sarries bleven voor het nageslacht bewaard. De eerste als kleine monumenten, de laatsten in ons dialect als scheldnaam: *Doe olie sarries!* ...complimentje voor iemand, die lomp, dom en onbeholpen is. Te Winschoten en omgeving voegde iemand, die flink van zich af durfde te bijten toe: *Doe bist mie ja n sarries.* Echter ook een goed woord voor de chercher.

De sarrieshut van de koren- en pelmolen "Aurora" te Noordbroek. Afgebroken in 1896. Molenmaker J.D. Medendorp uit Zuidlaren maakte in 1944 deze tekening. Het origineel is nu in eigendom van Bé Oomkens te Winschoten.

De belasting was ongelijk: lager als het meel voor dieren, hoger als het voor menselijk gebruik bestemd was. Om fraude te voorkomen, moest de sarries een schep zand door het als varkensvoer aangegeven meel roeren, waardoor het voor huishelijk gebruik ongeschikt werd. Betrof het nu een arm gezin, dan streek een sarries met een goed hart de hand daar wel eens over. Hij nam wel de verplichte schep zand, maar maakte van het roeren niet al teveel werk. Wie dan voorzichtig was met de meelzak, hield onderin schoon meel voor pannenkoeken en voor 'roggendollen'.

Vandaar dat men niet ongunstig mag opnemen het rijmpje:

Bakker, mulder, sarrie,
't Is aalmoal ain pakkelarie.

Bronvermelding:

- * Leeuwarder Courant.
- * Resolutiën van Drost en Gedeputeerde Staten-archieven, no. 14, blz. 62, Drents Plakkatenboek.
- * Harm Tiesing: Belasting op het ge-maal.
- * K. ter Laan: Groninger Encyclopedie.
- * C.R. Jager in C.U. 1942: Studie over de sarrieshutten.
- * Gemeentearchieven Noord- en Zuidbroek.
- * B. van der Veen Czn.: Groninger Molenboek. Hierin de volledige lijst van 1628.

HANDMOLENTJES IN DE 2^e WERELDOORLOG

door H.A. Hachmer.

In de vorige 'Zelfzwichter' (no. 59, pag. 4) werd door onze vormgever bij het artikel van de heer H. Blaauw over de oorsprong der sarrieshutten een afbeelding geplaatst van een handmolen.

Volgens het bijschrift diende het molentje voor ontduiking van de belasting op het gemaal en stond er op het bezit van dergelijke molentjes zware straffen.

Goed, in de beschreven periode zal menig een geprobeerd hebben de belasting te ontduiken, maar het afgebeelde molentje stamt mijns inziens niet uit de beschreven periode (16^e eeuw-1856).

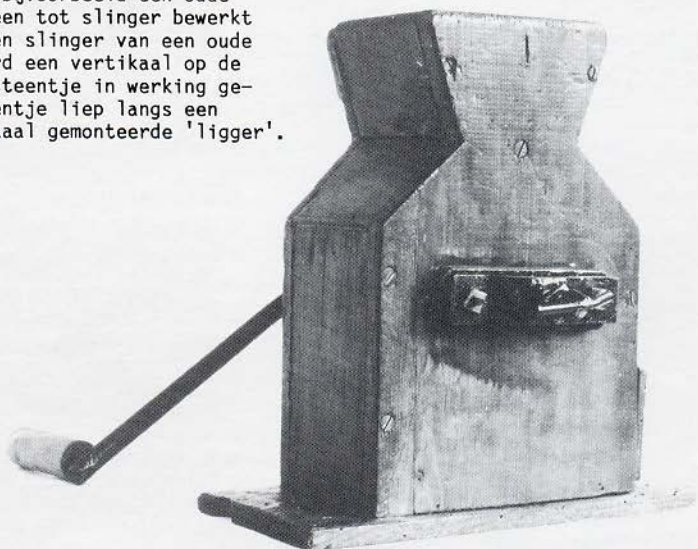
Het is een mooi voorbeeld van zelfwerkzaamheid en inventiviteit tijdens de laatste wereldoorlog. In tijden van schaarste wordt men vindingrijk.

De eigengemaakte zeep, fietsbanden en windgeneratoren zijn goede voorbeelden. Menig huisvader knutselde in zijn vrije tijd een roggemolentje in elkaar. Men roeide met de riemen die men had.

Met behulp van bijvoorbeeld een oude fietstrapper, een tot slinger bewerkt stuk ijzer of een slinger van een oude koffiemolen werd een vertikaal op de as gemonteerd steentje in werking gesteld. Dit steentje liep langs een eveneens vertikaal gemonteerde 'ligger'.

De stenen waren te stellen met behulp van een schroef of moer. Enkele molentjes werden uitgerust met fietslagers om het geheel extra licht te laten draaien. Een klein bakje onder de steentjes ving het meel op. Zo werd thuis menig pondje buiten het officiële circuit vermalen.

Er werden in de Tweede Wereldoorlog ook oliemolentjes gebouwd. Deze waren geheel van staal. Het zaad liep via een kleine kaar tussen een wervel en werd zo naar binnen geschroefd.

Een roggemolen uit de collectie van het Veenkoloniaal Museum te Veendam. De in de Tweede Wereldoorlog gemaakte molentjes waren er in diverse vormen. Foto: H. Feiken.

Het zaad liep als het ware vast tussen schroefdraad en het omhulsel. Uit het in de knel komende zaad liep de olie. Deze werd via een klein gaatje afgevoerd.

De oliemolentjes draaiden in tegenstelling tot de roggemolentjes erg zwaar. Menigeeen heeft zich het eelt in de handen gedraaid om daarna te kunnen

'genieten' van in lijn- of raapolie gebakken produkten.

Na de oorlog belandde het stukje huisvlijt in het gunstigste geval op zolder. Daar kwam het later als curiositeit weer te voorschijn. Oud zijn ze dus niet. De meesten hebben Abraham nog niet gezien en zéker geen chercher!

EXCURSIE NAAR FRIESLAND'S NOORDHOEK

door C.E. van der Horst.

Begunstigd door fraai najaarsweer en een lekker windje, vertrokken op zaterdag 29 september 1990 een tweetal bussen vanaf de stad Groningen naar de Noordhoek van Friesland voor de jaarlijkse molen-excursie. Het aantal deelnemers bedroeg 73 man en dat was wat minder dan in andere jaren.

Bij het vertrek vanaf het Stationsplein werd aan de deelnemers een uitvoerige reisbeschrijving uitgedeeld, bestaande uit een kaart van de te volgen route, een beschrijving van alle 25 molens, waar langs zou worden gereden en de vier stuks, die zouden worden bezocht. Ook een plattegrond van Dokkum binnen de veste, was bijgevoegd.

Draaiende molens langs de route waren beperkt, want Het Gild Fryske Mounders bleek ook zijn excursie-dag te hebben en zonder molenaar kan een molen nu eenmaal niet draaien.

Via het Lauwersmeergebied met zijn vele weidevogels en wilde konijntjes werd de eerst te bezoeken molen te Anjum bereikt.

In Anjum staat de koren- en pelmolen *De Eendracht*, een achtkante stellingmolen uit 1889. In de molen is een klein museum ingericht van oude landbouw-voorwerpen, terwijl op de begane grond een V.V.V.-kantoor is ingericht. De deelnemers werden hier gesplitst: één groepje naar de lustig draaiende molen, terwijl de anderen zich konden laven aan een kopje koffie in een smakeloos, somber gebouw met de naam 'De Dobbe'.

De koren- en pelmolen "De Eendracht" te Anjum, het eerste reisdoel van de excursie op 29 september 1990.

Foto: F.L. Humbert.

Het volgende reisdoel werd de stad **Dokkum**, de meest noordelijke stad van ons land, met nog twee in bedrijf zijnde korenmolens.

De Zeldenrust, waar de gebroeders Broekema de scepter voeren, werd bezocht. Een pracht molen uit 1862 en nog echt in vol bedrijf. De lijnzaad-pletter uit de tijd van de bouw snorde er lustig op los. Een stukje vorige eeuw in deze moderne jachtige tijd.

Ruime tijd was er uitgetrokken voor bezichtiging van de stad Dokkum. Een aantal deelnemers maakte van de gelegenheid gebruik om ook de tweede molen van Dokkum, *De Hoop*, die stilstond, met een bezoek te vereren. Het plaatsje Dokkum heeft, net als zoveel andere Friese steden, veel

charme behouden. Er werd door de Groninger molenvrienden dan ook druk gewinkeld en menig molenkaart en andere Friese souvenirs werden gekocht.

Met een voortreffelijke lunch, een koffiemaaltijd, in het gezellige restaurant 'Old Inn' werd afscheid genomen van Dokkum en doorgereden naar de nieuw herbouwde molen te **Birdaard** aan de Dokkumer Ee.

Het bijzondere aan de molen is, dat de houtzagerij niet onder maar naast de molen geplaatst is. In 1972 werd *De Zwaluw* door de bliksem getroffen en brandde grotendeels af. Alleen het stenen onderachtkant en de zagerij bleven behouden.

In 1987 werd de herbouw voltooid en de molen werd zeer professioneel inge-

*De koren-, pel- en hout-
zaagmolen "De Zwaluw" te
Birdaard.*

*Niet alleen de hoogste
molen van Friesland,
maar ook het hoogtepunt
van de excursie.*

*Ansichtkaart:
Stichting "De Zwaluw".*

richt voor het malen van graan. De molen is bijna dagelijks in bedrijf. Ook de zagerij wordt iedere zaterdag door vrijwillige molenaars bemand.

Een werkelijk prachtige molen met zelf-zwichtende roeden, waarvan helaas de zelfzwichting niet werkt vanwege een konstruktiefout. Men spreekt daarom over de molen met de 'houten zeilen'. Zwichten van de molen is alleen mogelijk door inschakeling van de gewichten door mankracht.

Jammer, en een reuze handicap bij de bediening van deze molen.

De laatste molen, die bezocht werd, was de poldermolen *De Grote Molen* te

Marrum, een vjzelmolen. Thans zonder toevoer van water. Een statisch monument dus.

De molen, die wél draaide, was nodig aan herstel toe en maakte een ver-waarloosde indruk. Het is voor een vrijwillige molenaar ook niet aantrekkelijk om te draaien met een molen die niets kan presenteren!

Na een kopje koffie in café 'De Grote Wielen' iets voorbij Leeuwarden arriveerden de deelnemers zéér voldaan om 7 uur weer terug in Groningen. Een geslaagde excursiedag, waarvoor wij de heren Dijk, Van Hoorn en Koster, de organisatoren van deze reis bijzonder hartelijk dankzeggen.

MOLENNIEUWS

(De nummers bij deze molennieuwtjes verwijzen naar het molennummer in de tweede druk 1981 van het Groninger Molenboek.)

77. Poldermolen *De Palen* te Westerwijtwerd.

U dacht misschien dat het nooit wat zou worden met deze molen? Schrik niet, door meer dan tien subsidie-gevers is een bedrag toegezegd om de restauratie-begroting sluitend te krijgen.

Het restauratieplan dateerde van de tijd dat de molen nog niet op de monumentenlijst was geplaatst. Zodoende kon alleen door particulier initiatief een restauratie in gang worden gezet.

En dat het gelukt is, zal u verbazen. Voor een bedrag van f 250.000,- zal molenmakerij Dunning van dit wrak weer een mooie maalvaardige molen maken. Alle subsidiegevers namens de Vereniging: hartelijk dank!

83. OPENING koren- en pelmolen *De Noordstar* te Noordbroek.

Zaterdag 17 november j.l. was een heugelijke dag voor het dorp Noordbroek en vele molenvrienden.

De geheel gerestaureerde molen *De Noordstar* werd weer in gebruik genomen. Tussen 9.30 en 10.00 uur verzamelden zich velen in het dorpshuis 'Klipheerd'. Om 10 uur arriveerde per Cadillac uit 1930 burgemeester E. Hut van gemeente Oosterbroek en gedeputeerde G. Beukema.

Allereerst werden we welkom geheten door de voorlichter van de gemeente, de heer J. Leegstra, die later ook de andere sprekers aankondigde.

De burgemeester vertelde eerst enige bijzonderheden over de molen, die tot 1981 van molenaar P.A. Begeman was. In 1981 hief hij het bedrijf op en molen, huis en schuur werden verkocht aan de heer Rijken. In 1985 nam de heer D. Overdijk het bezit over en vanaf het begin deed hij veel moeite om de molen gerestaureerd te krijgen. De molen draaide toen nog af en toe. Door het doorzettingsvermogen van de heer Overdijk gelukte het om allerlei instanties in beweging te krijgen en zo gelukte het om organisatorisch

en financieel het karwei rond te krijgen. Dankzij de 'Herinrichting Oost-Groningen en de Veenkoloniën' kwamen de gelden bijeen.

De Herinrichtingscommissie zegde 70 % subsidie toe, de provincie deed 20 % en de gemeente 10 %. Voorwaarde was een goed toekomstig beheer en zo werd een goede oplossing bereikt in overleg met de heer Overdijk.

De gemeente nam eerst de molen over en zorgde voor de restauratie en op dit moment droeg de burgemeester de molen voor f 1,- over aan de Molenstichting Oldambt en bovendien besloot de gemeenteraad tot een jaarlijkse bijdrage in het onderhoud van f 10.000,-! Samen met de heer Overdijk zal de molen worden beheerd en bediend door Grieto de Vries uit Scheemda, geboren als bakkerszoon te Noordbroek en als vrijwilliger opgeleid door molenaarszoon Bè Oomkens, eveneens van Noordbroek afkomstig.

Hierna nam de heer J. Slim, als voorzitter van de Molenstichting Oldambt met veel genoegen de molen over. Hij memoreerde dat het Waterschap 'Oldambt' eens 30 poldermolens had, waarvan nu nog drie bestaan. Twee van de stichting: *De Dellen* en de *Westerse Watermolen* bij Nieuw-Scheemda en de *Noordermolen* te Noordbroeksterhamrik van de heer S. Graafhuis. Hij bracht de familie Overdijk veel dank en gelukwensen met het behaalde resultaat.

Hierna begaf het gezelschap zich naar de met vlaggetjes versierde molen die stond te wachten in vreugdestand.

Op de stelling trok gedeputeerde Beukema de vang los en nadat ook de zelfwichtingskleppen waren dichtgetrokken, begon de molen te draaien onder het applaus van een zeer grote groep belangstellenden. Vanaf dat moment was er gelegenheid om de molen te bezichtigen, waarvan direct druk gebruik werd gemaakt.

Na het bezichtigen begaven de genodigden zich weer naar de 'Klipheerd', waar nog een aantal sprekers de aandacht op de molen, de restauratie en de geschiedenis ervan richtten.

Mevrouw Ina Martens, voorzitter van de Stichting 'De Groninger Molen', ging uitvoerig in op de bemoeiingen die de Provinciale Groninger Molencommissie en later de Stichting met de molen heeft gehad.

Het eerste contact was met de heer Begeman, die in 1957 meldt dat er een nieuwe roede moet komen. Molenmaker Roemeling komt eerst met een begroting van f 5.500,- en na weglating van stroomlijn en remkleppen komt de rekening van 2 oktober 1962 op f 4.000,-. In 1976 wordt een nieuwe buitenroede begroot op f 26.000,- en in 1977 werd een algehele restauratie begroot op f 250.000,- en het bedrag van de uitgevoerde werkzaamheden komt op bijna een half miljoen!

Mede dankzij de familie Overdijk zijn nu alle zorgen van de baan, maar toch is er nog een bedreiging.

Door het ontbreken van goed overleg tussen gemeente en provincie bedreigt het bestemmingsplan 'Buitengebied' van de gemeente Oosterbroek de windvang van de molen. Aan de westzijde, de enigste geheel vrije kant van de molen, zou het mogelijk zijn tot 300 meter van de molen bomen te planten. Dan zou het prachtige gezicht op molen en kerk praktisch weg zijn vanaf de Slochterweg.

De zaak ligt nu bij de Raad van State en hopelijk houdt de molen een onbelemmerde wind.

Namens 'De Hollandsche Molen' biedt mevrouw Martens een weerstation aan en voor de vrijwilliger een blauwe wimpel.

Vervolgens neemt de heer H. Blaauw uit Rolde het woord. Hij vertelt over zijn jeugd in Noordbroek en hoe hij het molenaarsvak van Begeman leerde.

Gedeputeerde G. Beukema en voorzitter Slim van de Molenstichting 'Oldambt' (midden) op de stelling van "De Noordstar".

Een hele drukte bij de openstelling van de gerestaureerde molen "De Noordstar" te Noordbroek.

Beide foto's: C.G. Wagenaar, Nieuw-Scheemda.

Als vorser in de geschiedenis heeft hij een schat van gegevens over de molens in Oosterbroek op papier gezet en biedt dit nu de Molenstichting Oldambt aan.

Daarna vertelt ondergetekende **W.O. Bakker** uit Harkstede één en ander over de molens van Noordbroek, waarvan alleen *De Noordstar* en de *Noorder-molen* nog bestaan.

Namens de Vereniging Molenwerkgroep Oost-Groningen bood de heer **L.E. Buiskool** gelukwensen en een cadeau aan, waarna de heer **T. de Jong** namens de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens dit eveneens deed.

Gedeputeerde **G. Beukema**, ook in Noordbroek opgegroeid, vertelde dat hij bij Begeman nooit in de molen mocht kijken en er nu voor het eerst was. Mede door de geweldige subsidie van de Herinrichting was deze restauratie mogelijk en het had hem veel genoeg gedaan om de vang los te mogen trekken. Als de aanvraag van de heer Overdijk later was gekomen, zou dit niet meer mogelijk zijn geweest.

De heer **Kramer**, secretaris van de Herinrichting vertelde van het eerste telefoontje van de heer Overdijk, waarna spoedig een bezoek volgde. Dit leidde tot de subsidietoezegging in 1987.

Als laatste spreker kwam de heer **J. Heydra** van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Mede namens de hoofddirecteur bedankte hij voor de prettige samenwerking en bood de felicitaties aan. Hij ging speciaal in op het goede werk van de molenmakersfirma Roemeling & Molema en hun medewerkers. Zij hebben hier uitstekend werk geleverd.

De gehele middag was in Noordbroek niet alleen de molen te bezichtigen, maar o.a. ook de prachtige Ned. Herv. Kerk. Ook het Strijkijzermuseum van de familie De Beste en de aardewerkverzameling van de familie Zandberg waren geopend voor het publiek.

In Gebouw '1811' was een tentoonstelling van molenfoto's, schilderijen en tekeningen, gemaakt door de inwoners. Bovendien waren een aantal prachtige van lucifers gemaakte werken te zien, waarbij een werkelijk prachtig model van de Noordbroekster kerk.

Bij de molen was in de schuur koffie en koek verkrijgbaar, terwijl de familie Overdijk ook een stand had met allerlei aanbiedingen.

De gehele dag was het daar een komen en gaan van belangstellenden, waarbij vele molenvrienden.

In de molen, die ondanks de zwakke westenwind toch nog kon malen, was eerst oud-molenaar/instrukteur R. Lemminga aanwezig en later waren er naast vrijwilliger G. de Vries nog enkele vrijwilligers, waarbij een zoon van de heer Overdijk.

Noordbroek kan terugzien op een zeer geslaagde moleningebruikstelling. In een volgend artikel zal ik nog ingaan op de restauratie zelf en de geschiedenis van *De Noordstar* en de andere molens die eens in Noordbroek stonden.
(openingsverslag van W.O. Bakker.)

141. Poldermolen De Zwakkenburger te Niezijl.

Deze molen behoort tot de zwakke broeders onder molens. Ontdaan van wieden en staart wachtte deze molen gelaten op zijn roemloos einde. Op restauratie hoefde voorlopig niet te worden gerekend. Deze molen viel niet onder de Wet Beschermde Monumenten. Derhalve kon er geen geld van het Rijk worden losgepeuterd.

Groot was de vreugde onder de molenvrienden, toen het bericht binnenkwam, dat de molen met ingang van november 1990 op de Monumentenlijst is

geplaatst. Indien de gemeente Zuidhorn deze molen nu opneemt in haar meerjarenplanning ten aanzien van monumenten, zal hopelijk binnen niet al te lange tijd het Groninger Westerkwartier weer verrijkt worden met een maalvaardige poldermolen.

RECTIFICATIE MOLENNIEUWS

In de vorige 'Zelfzwichter' nr. 59 van september 1990 is op pagina 14 onder het hoofd 'Molenromp *Bombay* te Lutjegast' een storende fout geslopen. In de mededeling staat dat de Stichting 'De Groninger Molen' voorbereidend werk heeft gedaan voor de plaatsing van deze romp op de Monumentenlijst. Hier had dienen te staan dat onze Vereniging Vrienden van de Groninger Molens dit voorbereidende werk op zich heeft genomen. De doelstellingen van onze Vereniging lopen momenteel helaas niet meer parallel aan de belangen van de Stichting. Wij vinden het van belang dat u als lid weet waarvoor de Vereniging zich inzet. Vandaar dat wij meenden dit recht te moeten zetten.

De redaktie.

DE KOREN- EN PELMOLEN VAN MIDWOLDA

door J.P. Koers en T. Kiewiet.

In het jaar 1628, tijdens de bekende saneringsmaatregel, stonden er in Midwolda een tweetal houten standerdmolens: een pas gebouwde en een 'olde'. Van de twee mocht de oudste blijven staan, de andere diende te verdwijnen. Lange tijd was de 'blijver' de enige molen in het dorp. Pas in 1854 liet J. Spoor elders aan de Hoofdweg een nieuwe korenmol bouwen. Deze molen was later eigendom van T. Alfing en werd in 1927 gesloopt, nadat in 1923 de roeden waren verwijderd.

Overigens zijn de berichten uit 1628 niet de oudste molengegevens. In 1564, zo weten we uit het *Diarium Alting*, verkochten de Midwolder kerkvoogden een zekere 'moele' voor 120 Emder gulden, om de door watersnood en vijandelijke invallen berooide kerkkas wat te vullen.

Van deze molen is verder niets bekend. De molen uit dit artikel, de 'blijver' van 1628, vinden we voor het eerst vermeld op de provinciekaart van Bartoldus Wicheringe uit 1616.

Hoewel er over de historie van de molens tot aan het midden van de 18^e eeuw slechts fragmentarisch iets bekend is, is het toch de moeite waard de reeds bekende gegevens eens op een

rijtje te zetten. Vooral ook, omdat het plan van de voormalige gemeente Midwolda om de molen in oude glorie te herstellen, door de nieuwe gemeente Scheemda is opgepakt.

Als de molen op 25 mei 1745 door Jacobus Molema van Nieuwolda wordt overgedragen aan zijn zoon Gerhard Molema, wordt er nog duidelijk gesproken over een behuizing, molen en molenberg.

Kennelijk stond er in die tijd nog een standerdmolen. Het geheel, inclusief de laan naar de Hoofdweg, werd verkocht voor een bedrag van 4.000 Caroli gulden. Wanneer die standerdmolen is verdwenen, is niet bekend. Wel weten we dat er in het begin van

de vorige eeuw een achtkante bovenkruier stond met een stelling van 45 voet hoogte en een vlucht van 80 voet. In 1820 werd deze molen verkocht door de toenmalige eigenaar Pieter Galjes Geertsema. Ook de chercherwoning, de sarrieshut, waarin Swaantje Eltjes Menkema, de weduwe van Gerhard Molema sedert 1809 woonde, verwisselde van eigenaar. Koper was Geert Derks Dijk-huis.

In 1830 vinden we de molen als volgt omschreven: Riet op een stenen onderstuk, koren- en pelmolen met een koppel roggestenen en een koppel boekweitstenen en twee pelstenen. Als de molen dertien jaar later afgebrand is, is Harm Jans Kubbe eigenaar. In de Groninger Courant van 25 oktober 1843 wordt deze brand uitvoerig beschreven.

MIDWOLDA (IN HET OLDAMBT), DEN 24 OCTOBER 1843

Heden avond had alhier een allerver-schrikkelijkste brand plaats, door welken de rogge- en pelmolen van H.J. Kubbe totaal is afgebrand. Kwartier voor tien werd de brand het eerst door eenige lieden in den kap gezien; doch daar de molen voor het grootste gedeelte met riet gedekt was, verspreidde zich den vlam zoo snel, dat de geheele molen boven het steenen muurwerk reeds in volle vlam stond, eer men eenige hulp kon aanbrengen. - Akelig maar tevens allerprachtigst was dit schouwspel -.

Wegens het gevaar durfde niemand zich in de nabijheid van den molen te wagen om eenige middelen van blusschen aan te wenden, het welk dan ook aanvanke-lijk, nadat de roeden met de as waren nedergestort, zich alleen bepaalde tot het beschermen van een klein huisje, dat aan de Zuidzijde van - en zeer nabij - de molen stond en dat ook is behou-den gebleven; doch door den zeer hevi-gen en stormachtige Zuidwestenwind stond, bijna gelijktijdig met den molen ook het huis van A.H. Bakker in den brand, het welk op korte afstand ten Oosten van den molen stond; welke brand mede zoo snel toenam, dat de bewoners, welke reeds te bed lagen, in aller ij1 gewekt moesten worden om

niet door het vuur om te komen, en men nauwelijks den tijd had, om het voor-naamste van het huisraad te redden. Aan blussching was mede, door den vuurregen, de ontzettende hitte en den verstikkende damp niet te denken, dan nadat het vuur door het instorten van de molen en het huis van Bakker wat beteugeld werd, hoewel het anders aan geene toeschouwers ontbrak, die zelfs, doordien deze brand voorzeker op zeer grooten afstand zichtbaar was, van het naburige Winschoten, Beerta en Finster-wold waren toegesnel.

Nimmer kon de wind in dit geval gunstiger zijn, dewij1 elke andere streek van dezelve voorzeker noodlottige ge-volgen zou gehad hebben, en ware de-zelve Noordoost geweest, dan was wel-licht een groot deel van het dorp eene prooi der vlammen geworden. De molen, als ook het huis en de meubelen van A.H. Bakker zijn behoorlijk verzekerd; zodat de kleermaker H.G. Starke, welke een gedeelte van het huis van Bakker bewoonde, en van belang niets heeft kunnen redden, hierbij, in vergelijking althans, het meeste verlor-en heeft, doch die, zoo wij hopen, in dezen kommervollen toestand, door medelijdende en deelnemende menschen-vrienden zal worden ondersteund en bij-gestaan.

De oorzaak van den brand is met geene zekerheid te bepalen.

In januari 1844 vroeg Harm Jan Kubbe bij de gemeente Midwolda een vergunning aan, om een geheel nieuwe koren- en pelmolen te mogen bouwen. Geschrokken door het rampzalige gevol-gen van de in brand geraakte riet-bedekking, verleende het gemeente-bestuur toestemming voor de bouw, mits de molen van hout en asfalt zou worden voorzien.

Nog in 1844 werd de molen herbouwd. Het was een achtkante bovenkruier met stelling, een stenen onderstuk en een bovenstuk met kap van geasfalteerd hout. Beide roeden kregen eerst zeilen, later zelfzwichting.

Na het overlijden van Harm Jans Kubbe verkocht zijn broer Derk, als voogd van de drie minderjarige kinderen, de molen aan het echtpaar Van Anken.

Van de hier beschreven brand in Midwolda is ons geen foto bekend, maar dat een molenbrand spectaculair is, kunt u zien op deze foto van de koren- en pelmolen van O. Nienhuis te **ZOUTKAMP** op 6 september 1933. Deze molen dateerde van 1852.

Volgens de nu 89-jarige oud-molenaar O. Nienhuis stond het wiekenkruis gedurende 1½ jaar in de rouwstand vanwege het overlijden van zijn vader in 1932.

Collectie: W.O. Bakker.

Van de hand van deze Garrelt van Anken is nog een interessante boekhouding bewaard gebleven met betrekking tot de Midwolder molen. In een volgend artikel zullen we deze boekhouding nader gaan bekijken.

Garrelt Jans van Anken werd als molenaar opgevolgd door zijn zoon Jan. Samen met zijn vrouw Anje Dijksterhuis nam hij de molen in 1879 over.

In 1919 verkochten laatstgenoemden de korenmolen met huis, erf en laan aan Jan Harm Beeuwen. De koopsom bedroeg 9.500 gulden. Voor de overname van allerlei roerende goederen kreeg Van Anken bovendien een bedrag van 500 gulden.

Twee jaar na de aankoop van de molen ging molenaar Beeuwen over tot de aanschaf van een elektromotor van 25 PK. Daarmee werd blijkens de aanvraag van

de hinderwetvergunning koren gemalen en gerst gepeld.

In 1929 werd de Midwolder korenmolen voor de tweede keer door brand getroffen. In de late avond van de zesde maart ontdekte men dat de molen in brand stond. De vlammen grepen snel om zich heen en al spoedig bleek dat de molen en het nabij gelegen woonhuis als verloren moesten worden beschouwd. Met veel moeite werden twee reeds brandende huizen in de omgeving behouden. Door het strenge winterweer had de Brandweer, die snel ter plaatse was, te kampen met een ernstig watergebrek.

De vlammen sloegen geruimen tijd fel en lieten tot ver in de omtrek hun fantastisch licht schijnen. 't Was een mooie doch treurige aanblik!, aldus het verslag in de krant.

Op 17 mei 1929 diende Beeuwen ten gemeentehuize een verzoek in voor de heroprichting van zijn korenmaaldertij. De inrichting, zo vermeldt het verzoek, zal worden aangebracht in de door brand verwoestte korenmolen, waarvan het muurwerk is blijven staan. Zo zien we dat in het voorjaar van 1929 met de gedeeltelijke herbouw van de molen wordt begonnen. Er werd een drietal zolders getimmerd, de eerste op een hoogte van 1,50 meter vanaf de begane grond, slechts voor de helft van het molenoppervlak, zodat geladen of te laden wagens bij deze zolder terecht konden. Vandaar liep een transporteur naar de tweede en derde zolder om meel en graan over te brengen. De twee maalstoelen werden op de tweede zolder geplaatst, terwijl de bovenste zolder als bergplaats werd gebruikt.

Molenaar Beeuwen, die voor de brand elektriciteit had aangewend als energie, besloot bij de gedeeltelijke herbouw van de molen over te gaan op een dieselmotor. Hij gebruikte daarvoor een op ruwe olie aangedreven Deutz-dieselmotor van 20-22 PK, die een plaats kreeg in een apart gebouwtje direct naast de molen.

Gelijktijdig verrees er naast de molen een nieuw woonhuis.

Met dit gedeeltelijk herstel van de molen (slechts de romp) verdween er een markant stukje Midwolder dorpsbeeld.

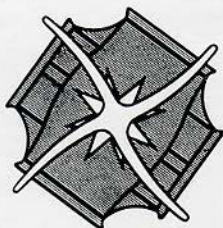
Door een faillietverklaring van Jan Harms Beeuwen in 1936, werd de molen in genoemd jaar verkocht aan Marten Hateboer. Hij was tot 1966 eigenaar, waarna de molen werd verkocht aan Harm Geert Jonker. De verkoper verplichtte zich bij de verkoop om in een straal van 15 kilometer van de molen geen bedrijf te beginnen met een handel in veevoer, kunstmest en graan.

Ook als de molen in 1970 wordt verkocht aan Mentko Kolk, wordt deze clause in het koopcontract opgenomen. Kolk is nog steeds eigenaar van de molenstomp.

In het molenrestant is al sedert vele jaren geen bedrijf meer gevestigd. De resten, hoewel nog voorzien van een dak, maken een uiterst vervallen indruk.

Niettemin stelde de gemeente Midwolda in oktober 1985 pogingen in het werk om een algehele restauratie van de molen te onderzoeken. Het college van de heringedeelde gemeente Scheemda, waaronder Midwolda nu valt, heeft zich bereid verklaard de pogingen voort te zullen zetten.

NAJAARSVERGADERING VERENIGING VRIENDEN VAN DE GRONINGER MOLENS

gehouden op dinsdag 20 november 1990 in het restaurant
'De Eemshaven' te Losdorp.

door Henk Berends.

Rond acht uur 's avonds kon de heer T. de Jong als voorzitter van onze Vereniging een zeventigtal leden welkom heten. Hieraan voorafgaand werd de mogelijkheid geboden om molenansichtkaarten e.d. te ruilen.

Bijna traditioneel wordt de najaarsvergadering ergens in de provincie gehouden. Wat voor een aantal leden dan dichtbij is te noemen, is voor andere leden weer ergens in 'the middle of nowhere'. Losdorp is bijvoorbeeld zo'n lokatie. Het restaurant ligt overigens goed bereikbaar aan een grote weg naar de Eemshaven. De reden voor deze lokatie moet volgens de voorzitter worden gezien als blijk van waardering voor het vele P.R.-werk van ons lid I. Wierenga, die op de molen *Goliath* door ledenwerving het ledental van onze Vereniging op het eerste duizendtal probeert te brengen.

Deze avond konden er inderdaad weer een drietal nieuwe leden worden genoteerd.

De voorzitter sprak in zijn openingswoord over de toestand van de molens in de provincie Groningen. Op een vijftal molens na staan onze tachtig molens er redelijk tot goed voor. Groningen is daardoor, naast Zuid-Holland, één van de gelukkig te prijzen provincies met betrekking tot het in goede staat verkeren van zijn molens.

Problemen zijn er echter wél. In iedere vergadering wordt er weer gewag van gedaan dat de bemanning (bevrouwing, zo u wilt) van de molens te wensen over laat. Ondanks dat de opleidingen tot vrijwillig molenaar vrijwel vol zitten, blijkt het nog steeds moeilijk alle maalvaardige molens op gezette tijden te laten draaien. Het verloop onder geslaagde actieve vrijwilligers is niet zo groot, maar onder andere door verhuizing, tijdgebrek e.d. blijven veel molens te lang in de ruststand. Rust roest, zoals u weet en roest jaagt de onderhoudskosten omhoog.

Daar zit dan ook het volgende probleem. In het kader van de herstructureringen van de subsidies voor molens, is het moeilijk zoniet onmogelijk, een verantwoord onderhoudsplan voor onze 75 maalvaardige molens uit te voeren. Wil het onderhoud goed gebeuren, dan is per molen gemiddeld zo'n f 10.000,- per jaar nodig. Daar steekt een subsidie van f 5.000,- wel wat magertjes bij af.

Door de vrijwilliger worden gebreken eerder ontdekt. Kleine gebreken kan de vrijwilliger meestal tegen geringe kosten verhelpen. Grotere gebreken zullen bij het tijdig ontdekken hiervan eveneens lagere kosten met zich mee brengen. De voorzitter roept daarom met klem alle aanwezigen op om vrijwilligers in spé te recruterén. Veel actieve vrijwilligers zijn graag bereid een molenenthousiast te begeleiden in het bedienen van molens.

Onder het hoofdstukje mededelingen, maakt de voorzitter bekend dat de poldermolen *De Zwakkenburger* te Niezijl (nr. 141) sinds vorige week op de Monumentenlijst is geplaatst. Voor deze molenromp gloort nu licht aan de horizon.

Indien de gemeente Zuidhorn positief meewerkt, zal deze poldermolen hopelijk binnenkort weer als molen herkenbaar zijn.

De poldermolen *De Palen* te Westerwijtwerd (nr. 77) is eveneens op de Monumentenlijst geplaatst. Het plan om tot restauratie te komen dateerde echter al van ver voor de plaatsing op de Monumentenlijst. Na veel inspanning is er door di-

verse instanties een totaal bedrag van f 250.000,- toegezegd. Voor dit bedrag zal deze molen binnenkort grondig worden gerestaureerd. In Molenrij zal komend voorjaar door het dorp in eigen beheer het fundament worden gelegd voor de door de Molenstichting Molenrij aangekochte molenromp van De Zeemeeuw voor de herbouw van korenmolen *Windlust* (nr. 62).

De nieuwe eigenaar van de molen *Olle Widde* te Ten Post (nr. 23) wil graag op zo kort mogelijke termijn tot restauratie komen. Hij heeft daarvoor een begroting opgevraagd bij een molenmaker. We hopen dat deze markante molen binnenkort weer een visitekaartje voor onze provincie zal zijn.

Na de gelezen notulen van de voorjaarsvergadering door de secretaris en het nuttigen van het kopje koffie, worden er door de heer Van der Horst dia's vertoond over de verdwenen Zaanse molens. Het betreft hier een selectie uit zijn eigen verzameling van 220 (!), veelal glasplaat-negatieven. Veel afbeeldingen dateren van vóór 1900. Hierdoor zijn de dia's, die de heer Van der Horst ons laat zien, zeer bijzonder. Het is een ramp dat al die mooie molens zonder slag of stoot onder de slopershamer zijn gevallen, dan wel door brand verwoest zijn. Eveneens een ramp was het, toen een slee met dia's uit de projector viel. Hierdoor kon de, door de heer Van der Horst gewenste, volgorde niet meer worden gehandhaafd. Ook waren er plotsklaps veel rechtsdraaiende molens in de Zaanstreek. Desondanks konden de aanwezigen zich blijven vergapen aan al die mooie vergezichten, waarop de stoomtrein niet ontbrak.

Om elf uur was de causerie afgelopen. De heer Van der Horst werd onder applaus bedankt voor het vele werk, welke hij voor het samenstellen van deze diaserie had verricht.

INGEZONDEN:

OPLEIDING VOOR MOLENAAR

door H. Blaauw.

Wanneer vroeger voor een poldermolen een nieuwe molenaar moest komen, dan zei een boer tegen een werknemer: *Is dat niet iets voor jou? Je hebt vrij licht en vuur en opzichten bij de weilanden.* Waar hij extra voor beloond werd in de vorm van het gratis laten grazen van een kalf of een paar lammeren.

Dan ging hij een paar weken naar de molen en leerde in die tijd de knepen van het vak. Was hij eenmaal molenaar, dan volgde zijn vrouw een spoedcursus bij hem. Zij beheerde dan het maalwerktuig, want haar man moest in de herfst sloten schoonmaken. Zijn 'daguur' mocht niet verloren gaan. Opgemerkt moet worden, dat voor het beheer van de molen een 'salaris' werd uitgekeerd van een paar honderd gulden. En zo is het jaren gegaan.

Deze situatie behoeft niet terug. Wel denk ik, dat we met de huidige gang van zaken niet gelukkig zijn. Examens zijn en blijven ondingen. Mag dan niet iedereen geschikt zijn voor het molenaarsvak, net zo min is iedereen de aangewezen persoon voor de opleiding of examinator.

Persoonlijk ben ik meer dan 60 jaar met molens in de weer geweest, maar ik weet zeker dat ik zou zakken, wanneer ik opging voor het examen. In een jaarverslag over het onderwijs heb ik eens dit geschreven:

Het onderwijs wordt beheerd door mensen, die je kunt vergelijken met een timmerman, die 's morgens naar het ziekenhuis gaat met een bak gereedschap om daar een harttransplantatie te verrichten.

En zo is het ook met molens. Kreten als: *Hij loopt op neuten en de roeden hebben geen kikkers*, moeten bewijzen: wij weten er wel wat van.

Kies een middenweg. Geef diegenen, die zich voor het vak geroepen voelen een kans. Kijk de persoon aan. Volg zijn handelingen en beoordeel hem dan.

Maak onderscheid tussen:

- a. het laten draaien 'voor de prins';
- b. het bedienen van een poldermolen en
- c. het bedienen van een industriemolen.

Naast de praktijk ook de theorie met enige kennis van het weer.

Men hoort de opmerkingen van gebrek aan vrijwillige molenaars. We hebben behoefte aan draaiende molens. Maar ook aan gemeentebesturen, stichtingen en polderbesturen, die zich daadwerkelijk inzetten om hun molens draaiende te houden.

Om dit te bereiken zijn we met een goed gekozen, maar wel degelijke opleiding gebaat.

ZAL EEN GILDE-MOLENAAR OOI T ZWICHTEN VOOR EEN GEZELLIG IDEE ?

door F.L. Humbert

In 'De Zelfzwichter' nr. 57 van maart 1990, vroeg de heer D. Overdijk de aandacht van de lezers voor het idee een diploma molenaars-gezel in te stellen. De opleiding voor een dergelijk diploma zou korter van duur en eenvoudiger van aard kunnen zijn dan de bestaande opleiding tot vrijwillig molenaar.

Uiteraard zou het te verkrijgen gezellen-diploma ook minder 'bevoegdheden' bieden dan het ons reeds bekende diploma voor vrijwillig molenaar.

De heer Overdijk schreef dat dit idee onderwerp van bespreking was in de besturen van de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens en van de Stichting 'De Groninger Molen'. De heer Overdijk benaderde de kwestie zeer voorzichtig, als het ware met handschoenen én wanten aan. Hij presenteerde het als een voorstel tot een eventueel voorstel. De reden van de hele opzet liet hij overigens achterwege. De geïnteresseerden kan ik dienaangaande kort informeren: Men vreest dat het ontstellend tekort aan vrijwillige molenaars (zowel gediplomeerd als in opleiding) ertoe zal leiden dat molens door stilstand en gebrek aan onderhoud weer in de versukkeling zullen raken. Bovendien wordt verwacht dat beheerders of eigenaars van molens bij gebrek aan gekwalificeerde vrijwilligers een beroep zullen doen op goedwillende, maar ondeskundige hobbyïsten.

De heer Overdijk vroeg aan het einde van zijn betoog om reacties en suggesties.

Als belangstellende lezer heb ik mij afgevraagd wat er uit de bus zou komen. Voorzover mij bekend zijn er tot nu toe twee schriftelijke reacties verschenen in 'De Zelfzwichter' nr. 58 (juni 1990) en die zijn 'nogal' verschillend van aard. De heer Bijl reageert zeer positief en hij geeft helder en duidelijk enige problemen aan, die mogelijkerwijze mede door een 'verlicht' examen zijn op te

"Het bemalen door de oorspronkelijke molenaars of hun zoons en verder veel door Gilde-molenaars is een welkome aanwinst voor onze molens". Dit sprak de heer Ing. A. Thomassen, voorzitter van de Rijnlandse Molenstichting tijdens de D.H.M.-contactdag te Leiden op 16 november 1990.

Foto: M.E. van Doornik.

lossen. De heer Van Driel (ook in 'De Zelfzwichter' nr. 58) raakt van het oorspronkelijke idee zo volkomen in de war dat hij veronderstelt dat men zou willen aansturen op een 'halfwas' opleiding met als eindresultaat onbekwame vrijwillige molenaars. De suggesties van de heer Van Driel aangaande selectie op mentaliteit en meer nadruk op het toetsen van vaardigheid op de lesmolen zelf, zijn overigens interessante aspecten die in aanmerking komen voor nader onderzoek, maar dit terzijde. Het is hier niet relevant.

Omdat in 'De Zelfzwichter' nr. 59 geen nader nieuws over het gezelschap-diploma is verschenen, heb ik getracht de standpunten van enige betrokken instellingen hieronder kort weer te geven, als volgt:

- * De voorzitter van de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens heeft op 14 november j.l. meegedeeld dat het bestuur heeft besloten aan deze kwestie geen energie meer te besteden, omdat er te weinig belangstellende reacties zijn ingekomen. Hij staat niet meer achter het idee.
- * Het bestuur van de afdeling Groningen van het Gilde van Vrijwillige Molenaars heeft op 14 november j.l. uitgesproken geen andere mening te hebben als het bestuur van het landelijke bestuur van het Gilde van Vrijwillige Molenaars.
- * Het bestuur van de Stichting 'De Groninger Molen' heeft nog geen standpunt bepaald, zegt het bestuurslid, de heer J. van Dijk op 14 november. In de praktijk zal men voorlopig vasthouden aan de eis dat een Gilde-molenaar met molens uit eigen bezit mag draaien.

* Op 16 november j.l. heeft de secretaris van het Gilde, de heer B.A. van Weel, in een inleiding op de 12^e Molencontactdag van 'De Hollandsche Molen' te Leiden de volgende opmerking gemaakt: *Het tekort aan vrijwillige molenaars kan alleen worden opgelost door meer vrijwilligers goed op te leiden. Hoewel er een tekort aan vrijwilligers bestaat, vinden het Gilde en 'De Hollandsche Molen' dat de in onderling overleg opgestelde examen-eisen de minimum-eisen zijn. Het gevolg van een verlicht examen zou kunnen zijn, dat ondeskundigen met molens gaan draaien.*

* De voorzitter van 'De Hollandsche Molen', dr. Ir. R. van de Waal, heeft (eveneens op 16 november te Leiden) een onderscheid gemaakt tussen drie categorieën personen die met molens draaien:

1. (ongediplomeerde) vak(bekwame)-molenaars;
2. gediplomeerde vrijwillige molenaars (Gildemolenaars) en
3. ongediplomeerde vrijwilligers (beunhazen).

Aangezien het mijn bedoeling is de huidige standpunten van enige betrokken instellingen kort samen te vatten als een soort stand van zaken, zal ik mij van commentaar onthouden. Ik vraag mij echter wel af in hoeverre onze molens zijn gediend met dergelijke inzichten. Ik hoop dat een en ander voor de lezers aanleiding zal zijn hun mening terzake in 'De Zelfzwichter' te publiceren.

TIPS VOOR VERZAMELAARS:

DE ANSICHTKAART

door C.E. van der Horst.

In de vijftiger jaren waren oude ansichtkaarten te kust en te keur te koop. Grote aantallen kaarten zocht ik 's avonds uit bij een handelaar in Amsterdam. Ik kwam dan naar zijn huis toe, kreeg een gratis kopje koffie of thee en zocht dan de molenkaarten er uit. De prijs, bij een flink aantal, één dubbeltje per stuk en dan nog flink naar beneden afgerond!

Die tijden zijn helaas voorgoed voorbij. De prijzen van oude ansichtkaarten zijn de laatste jaren de pan uitgerezen. Voor een goede kwaliteit ansicht van 1905 betaalt men zelfs wel f 20,- tot f 25,- per stuk en als men voor de helft van deze bedragen kan slagen en dat gebeurt gelukkig ook nog wel, dan mag men niet mopperen.

In België (Vlaanderen) is het zo mogelijk nog erger. Voor een mooie kaart vraagt men daar zelfs f 30,- tot f 40,- per stuk, omgerekend in Nederlandse valuta. Naar mijn mening zullen de prijzen in de toekomst wel weer iets gaan zakken. De vraag is echter wanneer.

Koopt men ansichtkaarten, dan moet men

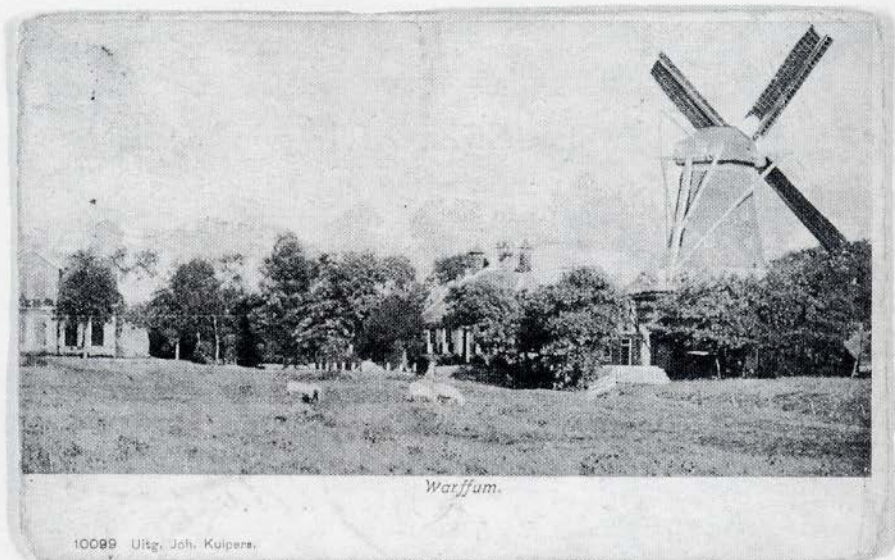
op een paar dingen letten.

* Er zijn twee soorten prentbriefkaarten: ongebruikte en gebruikte. Deze laatsten worden *gelopen* ansichtkaarten genoemd.

* Een gelopen kaart mag alle sporen van gebruik tonen, maar moet zo min mogelijk beschadigd zijn, dus geen vouwen, scheuren of grote inktvlekken e.d.

* Ook moet u er aan denken dat uw aantekeningen op de achterzijde, bijvoorbeeld de naam van de molen, sloopjaar of standplaats, niet met een ballpoint worden geschreven, maar heel licht met potlood, zodat deze met een vlakgom weer gemakkelijk zijn te verwijderen.

* Zet ook nooit een eigen stempel op

Afbeelding van een originele Ansichtkaart uit ± 1904 met de zeskante molen "Cronjé" te Warffum. Gebouwd ± 1698, afgebrand in 1912. Molenhuis bestaat nog. Ligging: bij de haven, tegenover café-restaurant Spoorzicht. Deze kaart is in 1987 gekocht op een rommelmarkt in Groningen voor de afgedingde prijs van f 17,50.

Collectie: M.E. van Doornik.

een kaart! De waarde vermindert dan snel.

* Knip niet aan kaarten, een rafelig randje is beter dan een vers gesneden messcherpe kant.

* En.... als deze nog niet is verdwenen, laat de postzegel zitten. Een gaaf poststempel kan immers een belangrijke aanwijzing zijn omtrent de ouderdom van de kaart en de plaats of land van herkomst kan weer van de postzegel worden afgelezen.

* Tenslotte adviseer ik u, als u veel wilt gaan ruilen met oude Ansichtkaarten, waardoor ze dus door vele

handen gaan, om deze in een plastic hoesje te bewaren. Er zijn twee soorten hoesjes in de handel, één voor de kleinere oude kaarten in de afmetingen $9\frac{1}{2} \times 14\frac{1}{2}$ cm. en één voor de modernere grote kaarten van $11 \times 16\frac{1}{2}$ cm. Naar keuze kunt u dan nog kiezen uit een matte soort of een glasheldere hoes.

Voor de zeer geïnteresseerde liefhebbers kan ik u nog melden dat er een V.D.P. bestaat, een Vereniging Documentatie Prentbriefkaarten, gevestigd Haardstee 31 - 1102 NB Amsterdam. Deze vereniging geeft veel informatie over dit onderwerp. Een lidmaatschap kost f 30,- per jaar.

T.I.M.S.-EXCURSIE NAAR DENEMARKEN

door W.O. Bakker.

Aansluitend op het T.I.M.S.-Symposium had de Deense molenbeschermer Anders Jespersen een excursie voorbereid naar een aantal wind- en watermolens in Jutland, Alster en Funen (in het Deens: Jylland, Åls en Fyn). Grote delen van Jutland, die wij bezochten, zijn tamelijk vlak, maar op Åls zijn al veel heuvels en het veel grotere eiland Fyn is heel heuvelachtig en deed soms Zuidlimburgs aan.

Het is daar een heel afwisselend landschap met vaak verrassende uitzichten op de zee.

Beide dagen was het prachtig zomerweer en de Deense boeren waren volop aan het oogsten. Opvallend is de grote verbouw van tarwe en gerst; verder zie je er suikerbieten en weinig aard-appels. Ook zag je weinig vee, maar misschien doet men veel aan stalvoeding, want Denemarken is toch ook een veeland.

De Deense boeren werken veel met kleine, oudere combines, die we overal aan het werk zagen en het graan werd meest afgevoerd op kleine kipwagens. Ook werd er veel gelost op plastic op het land en dat werd dan later opgehaald.

Ook lag er veel op zwad gemaaid raapzaad en werd zo'n derde deel van het stro verbrand. De rest werd met gewone persen en ronde-balenpersen geoogst en naar de schuren gebracht.

Zelf zat ik in de auto bij de bekende Belgische molinoloog **Paul Bauters**, een gezellige onderhoudende man. Bij Flensburg gingen we de Deense grens over en reden toen oostwaarts naar Sønderborg. Bij **Nybbøl** bezochten we heel kort een ronde stenen stellingmolen, die als kettingkruier was uitgerust. In de molen waren behalve twee koppel stenen, vroeger ook pelstenen geweest. Vroeger een zelfzwichter, nu had de allang stilstaande molen twee houten zeilroeden.

Even voor Sønderborg zagen we de zeer bekende **Dybbøl Mølle** in de verte en toen reden we over een brug op het eiland Åls.

Vlak aan de zuidwest-kust bezochten we de **Vibæk Vandmølle** (vand = water)

een oude vakwerk-watermolen met rieten dak uit 1756. De molen had één bovenslagrad voor een koppel stenen en één pelsteentje.

In 1977 was de erbijbehorende windmolen afgebrand.

In het noorden van het eiland Åls bezochten we de op een heuvel staande **Havnbjerg Mølle**, een mooie, zware met riet gedekte beltmolen, die volop stond te draaien. Er waren twee mooie houten roeden met zelfzwichting, maar de molen is geen bedrijf meer, maar was een echte toeristenmolen.

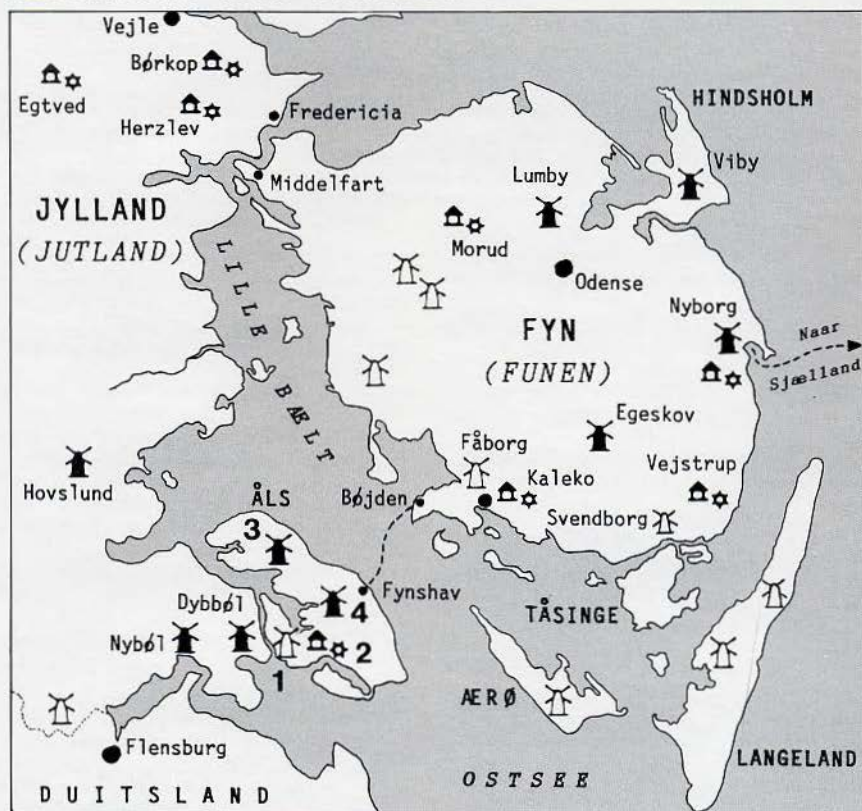
In de bijbehorende schuur waren foto's en boekjes over de molen verkrijgbaar. Sinds 1613 stond hier een standaardmolen en in 1832 werd deze molen gebouwd.

We reden langs de molen van **Elstrup**, een achtkante stellingmolen met zelfzwichting en een windroos, die er prima onderhouden uitzag. Daarna reden we de veerpont op van Fynshav naar Bøjden en gedurende de drie kwartier durende oversteek naar Fyn werd de lunch gebruikt. Aan de overzijde van de Kleine Belt (Lille Bælt) aangekomen reden we naar de ten oosten van **Faborg** gelegen **Kaleko Mølle**.

Dit is een heel oud vakwerk-gebouw met rietdak en enige eveneens gerestaureerde schuren. De heel oude watermolen uit ± 1600 had twee bovenslagraden, die ieder één koppel stenen rechtstreeks aandreven zonder koningsspil en spoorwiel.

Meer naar het midden van het eiland staat dichtbij het kasteel van **Egeskov** een mooie achtkante stellingmolen op een wit stenen onderstuk. Achtkant en de mooie puntkap zijn met spaan gedekt (schaliën). Reeds in 1682 was hier een

MOLENKAART ZUID-DENEMARKEN

VERKLARING:

- = waterradmolen.
- = molens, beschreven in dit artikel.
- = overige molens (niet volledig).

Op het eiland Åls:

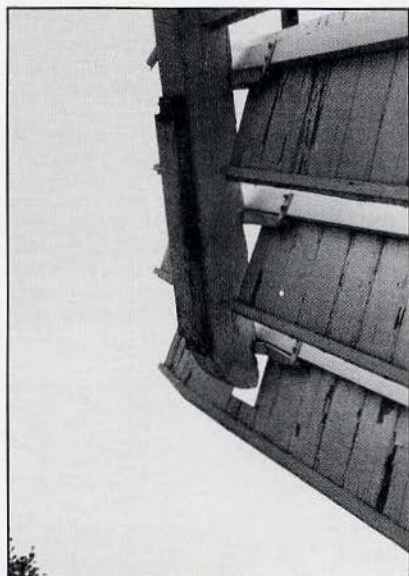
- 1 = Sønderborg
- 2 = Vibæk
- 3 = Havnbjerg
- 4 = Elstrup

molen, die in 1733 vernieuwd werd. In 1813 verrees deze *Stubbevindmølle*, die in 1986 gerestaureerd werd. Van de eens vier koppel stenen zijn er nog twee en de pelstenen waren er ook niet meer.

De beide houten borstroeden hebben zelfzwichting volgens het systeem La Cour. La Cour was een Deense professor die ± 1890 veel proeven nam over windkracht en daarbij een wind-

tunnel gebruikte.

Bij dit systeem zijn er geen heklatten, maar een ijzeren beugel met twee draaipunten zit vóór op de roede geschroefd. Op die twee punten draaien de kleppen, die voor en achter even breed zijn. Om zeeg te krijgen, is het voorste deel meer naar voren geknikt en de treklat zit midden voor de roede en dit werkt gelijk aan normale zelfzwichting. In Denemarken en Sleeswijk-Holstein

Detail van de La Cour-wiek op de molen van **Egeskov** op Fyn.

Foto: W.O. Bakker, 19 augustus 1989.

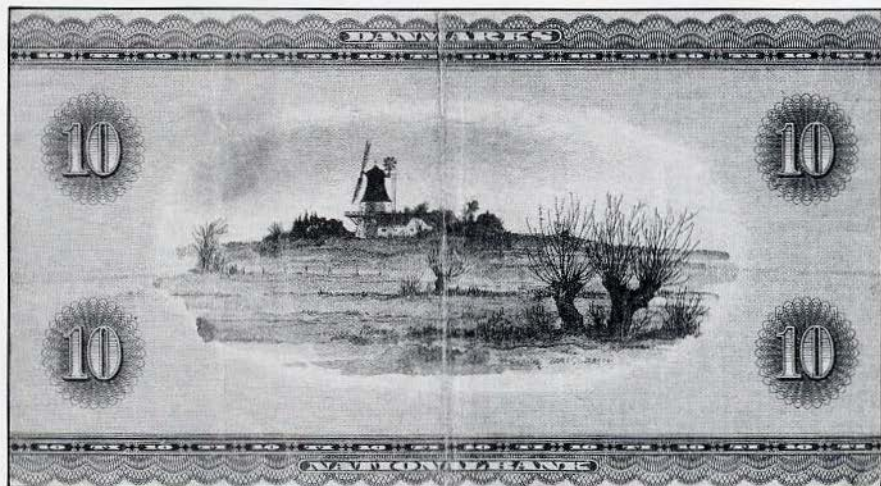
is het veel toegepast, maar nu niet meer in Duitsland. Op onze tocht zagen we drie molens met dit systeem, waarvan twee draaiden.

In zuidoostelijke richting reden we langs Svendborg en bij **Vejstrup** stond een kasteel in een heuvelachtig gebied en vlak erbij in het dal was een prachtige oude watermolen. Het vakwerkgebouw was op veldkeien gefundeerd. De molen had twee flinke bovenslagraderen, die beide een koningsspil met spoorwiel aandreven. Op het ene spoorwiel werden twee koppel stenen aangedreven en op het tweede ook.

Maar die dreef via een schijfloop een derde koningsspil met spoorwiel aan en hier weer via een schijfloop de spil van een pelsteen.

Deze extra koningsspil kwamen we later vaker tegen in de watermolens. De Deense waren zo'n 1,20 meter in doorsnede en konden zodoende een hoger toerental bereiken.

Hier werden we gastvrij ontvangen door het jonge echtpaar dat de molen bezat, maar er geen bedrijf mee uitoefenden. Men vertelde dat er een broer op het kasteel woonde.

Waar vind je bankbiljetten met een molenafbeelding erop? Op de achterkant van deze bankbiljet van 10 Deense kronen (ti Kroner) uit 1936 staat de molen van **Egeskov** afgebeeld. Deze "Stubbevindmølle" wordt in de volksmond daarom ook als "Tikronermølle" (Tienkronenmolen) genoemd.

Collectie: M.E. van Doornik.

Noordwaarts gingen we tot dichtbij **Nyborg** aan de oostkust gelegen. Even verder het land in ligt in een prachtige omgeving het gebouwencomplex van de *Lille Mølle*.

Dit prachtige complex is eigendom van de heer Jerspersen. Hij heeft er zijn tweede woning en als architect een tekenkamer, donkere kamer, enz. De mooie watermolen heeft twee flinke bovenslagraden en in de prima onderhouden molen op één rad een koppel stenen en twee builen. Via een tweede koningsspil hier twee pelstenen en

tevens draaide er een generator voor stroomopwekking.

Bij de havenstad Nyborg vertrekken o.a. de veerboten naar Sjaelland over de Grote Belt (Store Bælt). Op een heuvel staat hier de prachtig gemetselde ronde stenen stellingmolen met puntkap. De La Cour-roeden draaiden vlot rond, maar een bedrijf was er niet meer in deze particuliere molen, die nog geheel compleet was en goed onderhouden. De molen is in 1858 gebouwd en een sieraad voor een grote omgeving door

Monumentale geheel bakstenen molen te **Nyborg** op Fyn met puntkap en het La Cour-wieksysteem.

Foto:
L. van Lambalgen,
Rotterdam.

De molen te **Lumby** uit 1820 met La Cour-wieken is prachtig gerestaureerd.

Foto: W.O. Bakker, 20 augustus 1989.

zijn dominerende ligging. Ons bezoek was te kort, maar in een hotel wachtte het diner en Jespersen hield zich precies aan de klok.

Hierna reden we naar Kerteminde, waar ook een molen stond, naar het uiterste noordoostelijke in zee uitstekende schiereiland Hindsholm.

Bij **Viby** staat op een hoge heuvel, met een schitterende uitzicht rondom, een prachtige, echte Deense achtkante stellingmolen. Fraai gerestaureerd met nieuw staartwerk en zeilroeden en bekleed met spaan.

Echter geen enkele teken van leven in de molen en omgeving. Daarna reden we

naar de stad Odense, waar in een motel werd overnacht.

De volgende voormiddag eerst naar het nabij gelegen **Lumby**. Hier staat een molen met ernaast een zagerij, woning en schuren, die eigendom zijn van de Deense molenvereniging. Van hieruit schijnen molens gerestaureerd te worden en zo was men ook bezig met de prachtige *Lumby Mølle*, die in 1820 gebouwd was. De stenen onderbouw rustte op zware veldkeien en boven weer spaanbedekking. In de molen drie koppels stenen met achthoekige steenkuipen, die we vaker zagen. Ook werd via het spoorwiel een koekebreker aangedreven.

Hier een paar nieuwe houten roeden uit één stuk, zonder lassen en geheel nieuwe La Cour-zelfzwichting. Een roede was nog niet op de spin aangesloten.

Later wees Jespersen ons in een bos kaars rechte zware bomen aan, waaruit deze roeden gezaagd werden.

Verder westwaarts bij Morud bezochten we de Røder Mølle.

Een heel oud vakwerk-gebouw, gerestaureerd in 1956. Inwendig was alles aanwezig, maar in geen jaren iets aan gedaan. Het geheel maakte een erg verwaarloosde indruk.

In 1900 was hij verbouwd tot zagerij met cirkelzaag en lintzaag en apart een oude horizontale zagerij. Ook was er een koppel stenen en een geheel verrot bovenslagrad. Bij een eventuele restauratie valt te vrezen dat de sfeer geheel verloren gaat.

Via een vierbaansweg verlieten we bij Middelfart over een grote hangbrug Fyn en waren we terug in Jylland.

Eerst bezochten we bij Herzlev de Gammelby Mølle. Dit oude gebouw had nog restanten van twee bovenslagraderen en was nu in restauratie. Dit was uitsluitend een korenmolen en ook hier weer vele oude materialen, zoals bascules met koperen gewichten, bilhamers en gereedschap, dat gelukkig op het Deense platteland niet wordt meegenomen.

Dan naar Børkop tussen Fredericia en Vejle. Ook hier weer een prachtig toeristisch gebouwencomplex, prima onderhouden en een prachtige grote watermolen.

Ook hier twee bovenslagraderen, maar alvorens de molen te bezichtigen, kregen we eerst een uitgebreid diner. Daarna naar de molen, die inmiddels draaide en hier bleek alles maalvaardig en voor demonstratie werd er ook echt met alle drie koppel stenen gemalen. Tot onze grote verrassing waren die twee molenaars aan het pellen met de éne pelsteen! Alles was geheel compleet met zeverij, waaijer en elevator.

Er werd tarwe gepeld, waarvan bijna niet van gort te onderscheiden korrels overbleven. Eindelijk een perfect onderhouden en bedrijfsklare molen!

Via Vejle gingen we westwaarts naar Egtved, waar in een prachtig landschap de Nybjerg Mølle staat.

Vader en zoon Jacobsen waren deelnemers van de excursie en bleken eigenaars van dit complex. Het bestaat uit landerijen, bossen, stuwvijver en een in oude stijl in 1935 herbouwde grote woning. Verder een fraaie watermolen, deze heeft echter twee grote onder-slagraderen van 4 meter doorsnede. Het is een fors rood-stenen gebouw met rietdak. Ook hier weer een complete inrichting met maalstenen, pelsteen, diverse builen en haverpletter. Via een riem werd een boekweitsteentje aangedreven met zeverij en waaijer. Sinds 6 jaar staat de molen stil, maar tot voor twee jaar werd er nog biologische tarwe gemalen.

Bij de stuw was een as met een heel klein bovenslagrad. Als het water te

De tweerads bovenslagmolen te Børkop (Jylland) is nog volledig in bedrijf!

Foto: W.O. Bakker, 20 aug. 1989.

hoog werd, ging dit rad draaien en ging in de molen een bel, die waar-schuwde dat de losschuif getrokken moest worden.

De molen heeft voldoende water en een prachtige in een natuurgebied overgaande stuwvijver.

Die vijver zou helemaal worden opgeschoond en ook één waterrad was aan vernieuwing toe.

Na dit prettige, alweer te korte bezoek reden we naar de vierbaansweg en toen een eind zuidwaarts.

Bij **Hovslund**, noordelijk van Rødekro, zagen we een molen met twee zeilen ervoor staan. Het was de *Damgaard Mølle*, een in het vrije veld staande achtkante stellingmolen. Muren en aangebouwde schuur mooi wit en het achtkant en kap zwart.

De geheel gerestaureerde molen had vroeger zelfzwichting, maar geen windroos.

Het was lang geleden dat molenaar Jessen de in 1867 gebouwde molen be-maalde, die nu eigendom is van de

Rødekro kommune (gemeente).

De aanwezige vrijwilligers verwelkomden ons met hele kleine glaasjes zeer sterke drank. Ze hadden weinig mole-naarskennis. Zo ontbrak er een bezet-ketting en op het kruirad zat een heel dun staaldraadje en de zeilen zaten vreemd voorgeknoot.

Ook hier weer mooie houten roeden en in de molen prachtig gangwerk met twee koppel stenen en één pelsteen. Onderin de aangebouwde schuur lagen twee boekweitsteentjes met zeven en waaiers. Ook lag er een oude ruwolie-motor van 15 PK, in 1911 gebouwd door Gebr. Körtling uit Körtlingsdorf bij Hannover (D.).

Nadat we hier alles hadden bekeken, namen we afscheid van de molenaars en ook van onze reisleider Jespersen en enkele deelgenoten, die nog in Dene-marken bleven.

Spoedig waren we weer bij Flensburg en was een prachtige tocht ten einde, waaraan we veel prettige herinneringen overhielden.

HOGЕ BOMEN, HOGЕ HEREN, DIE KAN DE MOLENAAR BETER WEREN

door H.A. Hachmer.

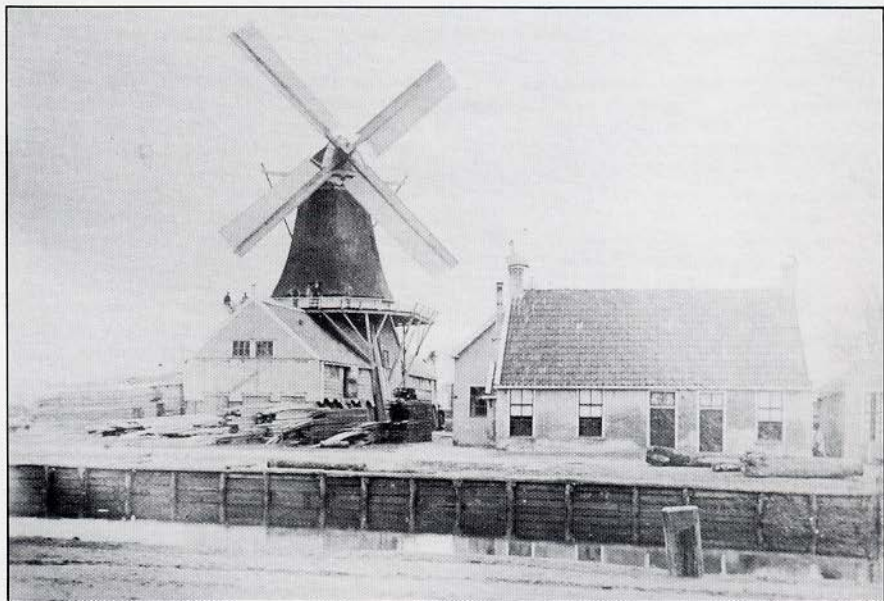
Menig vrijwilliger klaagt over de slechte windvang. Gebouwen, bomen, zelfs complete bossen houden de wind uit de zeilen. De *Kloostermolen* te Garrelsheer is in het wijds Groninger landschap met een boel pijn en moeite weer te vinden. De windvang van de poldermolen te Wedderbergen laat sterk te wensen over en zo kunnen we nog wel doorgaan. Voor ons is er een troost: in het verleden ging het niet altijd beter.

De bevolking nam eind vorige eeuw sterk toe. De stadswallen werden afgebroken en steden braken uit hun be-nauwde harnassen. Molens met voorheen voldoende windvang werden bedreigd. De bedrijfsvoering liep in enkele geval-len zelfs gevaar. De getroffen mole-naars klaagden wel, maar niet altijd even succesvol. Een goed voorbeeld komt uit de gemeente Sappemeer. Op 2 februari 1891 viel bij B. en W. van Sappemeer een brief op de mat, af-komstig van de heer Dallinga, zaag-

molenaar op *De Pelikaan* te Sappemeer, doch wonende te Hoogezand.

De molen stond aan het Winschoterdiep zz. bij de Bonthuisterbrug. Het was een houtzagerij met een lange staat van dienst.

De voorloper van *De Pelikaan* werd waarschijnlijk in 1731 opgericht. In 1819 werd er door de familie Romkes een nieuwe molen gebouwd. Deze bleef tot 1889 in het bezit van de familie. Jacob Dallinga nam in dat jaar de molen over. Twee jaar later beklagde

Houtzaagmolen "De Pelikaan" te Sappemeer omstreeks 1895. In het rietdek stond het jaartal 1819. De molen was met een houten as en zelfzwichting uitgerust.

Collectie: H.A. Hachmer.

hij zich dus over de slechte windvang. Hij herinnerde de hoge heren aan het feit, dat de molen tijdens de bouw op een goed houtstek stond, in het geheel niet belemmerd door bomen of gebouwen.

Anno 1891 was dit wel anders. Gebouwen, maar vooral de hoge populieren en iepen aan de Stationsstraat belemmerden de vrije windvang. Dallinga verzocht daarom om de bomen te toppen, opdat de molen weer in staat zou zijn tegen vakgenoten te concurreren. Hij vertrouwde op de gedachte dat B. en W. de handelsnijverheid gunstig gezind waren. Bovendien wist hij zich gesteund door omwonenden. Deze beklaagden zich over het feit dat 'het daglicht werd gestikt' en dat druppen van takken schade toebrachten aan hun bezittingen. Daar kwam nog bij dat de huizen vochtig werden hetgeen de gezondheid niet ten goede kwam. Negenentwintig ingezetenen ondertekenden de brief.

B. en W. waren onvermurwbaar. Dallinga had niets te klagen. Volgens één van de heren had hij de molen in 1889 voor een gunstige prijs gekocht. De aanwezigheid van bomen zou hiertoe hebben bijgedragen. Een ander vond dat Dallinga maar moest overschakelen op stoom. Wind was uit de tijd en menig concurrent was hem voorgedaan in de keuze voor stoom. Men was Dallinga niet ter wille. De omwonenden kregen gedeeltelijk hun zin. De bomen werden ten behoeve van het zonlicht opgesnoeid.

Frappant is dat het college in hetzelfde jaar besloot om alle bomen aan de Noorder- en Kleinemeersterstraat te kappen. Dit leidde tot massale protesten van omwonenden. Men had blijkbaar nog hete zomers, want volgens de omwonenden zou men na het kappen blootgesteld worden 'aan de verzengende stralen van den zomerzon'. Voetgangers en wandelaars zouden met

Ook in 1991
houden wij onze
molens onder
wind en wolken
draaiende.

tegenzin langs deze wegen gaan en het verkeer en de bedrijvigheid zou in genoemde straten aanzienlijk verminderen. Maar liefst 71 personen ondertekenden het protest. B. en W. gaven zich gewonnen. Alléén de allerslechtste bomen zouden worden verwijderd.

Dallinga bleef met zijn bomen zitten. Nog twaalf jaar zocht *De Pelikaan* tussen de takken door de wind. De met zelfzwichting uitgeruste molen werd in 1902 verstoomd. De bovenbouw ging naar Papenburg (D.). En de bomen.... die staan er niet meer.

HET ARCHIEF-DOCUMENTATIECENTRUM

door F.L. Humbert.

Wanneer u deze 'Zelfzwichter' nr. 60 en daarmee dit jaarbericht aangaande de archiefcommissie en haar activiteiten onder ogen zult krijgen, is het jaar 1990 alweer ten einde

De commissie ziet uit naar een nieuw jaar met nieuwe ontwikkelingen, maar in de maand december past ook een terugblik op 1990.

In 1990 heeft het kopiëren van de 'fiches' uit het archief van 'De Hollandsche Molen' (collectie B. van der Veen Czn.) haar beslag gekregen. Wij danken het bestuur van de Vereniging 'De Hollandsche Molen' voor de bereidwillige medewerking, die wij hierbij ondervonden.

Van de zijde van de Stichting 'De Groninger Molen' werd ons steun toegezegd op velerlei gebied. Met name betreft het de huisvesting, financiën, personeel en (computer)apparatuur. Het is ons bekend hoe krap de Stichting zelf is toegerust op de genoemde onderdelen. Wij zijn daarom juist bijzonder dankbaar voor het aanbod en wij denken er in gepaste mate gebruik van te maken.

Onze dank gaat eveneens uit naar de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens, die het ons, zoals ook in de voorgaande twee jaren gebruikelijk is geweest, financieel mogelijk maakt onze werkzaamheden te (blijven) verrichten.

Wij doen tenslotte weer een beroep op u allen voor het leveren van c.q. attenderen op materiaal op het gebied van de molenhistorie van de provincie Groningen in de ruimste zin.

Het gaat de commissie om het behouden en het bewaren in druk, schrift, kaart, tekening, foto, dia, etc. van datgene wat is of wat is geweest.

GÖRT MIT PROEMEDANTEN (slöt)

door E. de Jonge en H.A. Hachmer.

In dit nummer d' allerleste 'Gört mit proemedanten'. Twij joar laank hevve olle kraanten deursnuusterd op zuik noar meulennijs. Voak wazzen we in t zuudoosten van de pervinsie, diz moal goanve noar t noordwesten, noar Lains.

In 1818 stonden in Lains twij schiere meulens op stoapel. Klaas Stuivenga veroving in dat joar zien op 12 juni 1818 van Wibbe Wibbes Kloosterhuis kochte korenmeulen. In t zulfte joar wör holtzoagmeulen *De Windhond* baauwd. t Was de twijde in zien soort.

In het dörp ston dou al de in 1758 baaude holtzoager van Fredericus Rudolphus Cleveringa. Rudolphus kreeg fikse concurrentie mor hai bleef *De Winhond* de boas. Op 25 feberwoari 1825, zes joar noa de baauw, perbaarde Pieter Douwes van Duinen, n koopman uut Lains, *De Windhond* te verkopen. d' Meulen wör aanprezen as 'welbeklante' holtzoagmeulen. Mulder op de meulen was Everhard Jacob van Roijen. In d' aktes wör de complete inventoaris van *De Windhond* omschreven. Hieronder geven we joe de haile opsommen. De meulen haar:

1 schulproam	1 sleeptaauw	1 dommekracht	1 zetiesder
1 grootroam	2 roltaauwen	1 schnabber	1 voesie
1 klainroam	2 kapbaitels	1 spanzoage	1 poar schouwen
87 zoagen	2 pakhoaken	6 baalkiesders	1 handzoage
40 hengels	1 baststeker	2 meekens	26 vielen
40 iesdern hielen	1 kouvout	2 holdtvasten	4 meulenzaailen.

t Gehail was veur f 8.000,- verzekerd bie de 'Bataafsche Brandwaarborg Maatschappij'. De verkopen was gain succes. d' Hoogste baider was Boele Arends Zeilinga uut Lains mit f 4.050,-, daarop wör d' verkoop introkken.

Meulen wör nog een keer of wat, aaldeer zunder succes, te koop aanboden.

In 1826 wör t boudeltje deur Pieter van Duinen sloopt. Wie kinnen nait meer noagoan of d' meulen op n aander plek in pervinsie vannijs opbaauwd is.

In 1826 verkocht Cleveringa zien meulen ook. Dat gong n stuk beter as dou mit Van Duinen. Op 29 december van t aigenste joar kwam d' meulen in handen van Jan Jans Rietema.

Rietema betoalde f 10.550,- veur d' holtzoagmeulen mit euliesloagerij, meulenoarswonen en twij stukkan laand mit de noamen 'De Zaaken' en het 'Kalkwerk'. In 1828 kreeg Jan Jans n zwoare slag te verduren. Op 18 november kwam noamelk brand in d' meulen. n Joar loater wör alleneg d' holtzoagerij opnij baauwd. Pas in 1871 kwam der weer n euliesloagerij bie t bedrijf.

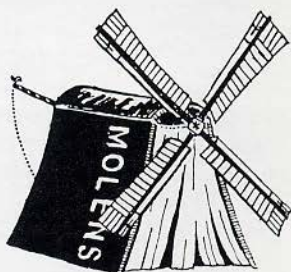
d' Holtzoagmeulen mit euliesloagerij van Rietema bepooalde, mit d' hoaven, t gezicht van het dörp Lains.

Collectie: W. Mollema, Leens.

En in de joaren, datteg van dizze aiw wör d' haile zoak moderniseerd. d' Meulen verswon uut t dörpsbeeld. t Daip woaraan meulen stoan haar wör dempt. In stroatnoamen leeft t verleden deur. Lains het n Rietemastraat, mor wel wait straks nog wel dat was?

OVER EEN MOLENVERZAMELING

door C.E. van der Horst.

● 1. Onder auspiciën van de Stichting 'De Gelderse Molen' verscheen in 1973 de losbladige bundel *De windmolen en zijn onderdelen* door J.G. Wiessner. Het was bestemd ten behoeve van de opleiding van vrijwillige molenaars en diende als leidraad voor windkorenmolenaars. Thans is een herdruk van deze lesbrieven verschenen, het is een herziene herdruk geworden. De tekst is hier en daar nogal gewijzigd en de vele tekeningen zijn aanmerkelijk precieuzer geworden.

Een uitvoerige boekbespreking over deze herdruk, van de hand van de molen-deskundige de heer J.S. Bakker uit Moerkapelle, verscheen in *De Molenaar* van 21 maart 1990. Korthedshalve verwijzen wij gaarne naar dit artikel, waarin een niet gering aantal kritische kanttekeningen worden gemaakt. Het adres van *De Molenaar* is postbus 55, 7720 AB Dalfsen.

De windmolen en zijn onderdelen, 140 pagina's op A 4-formaat in plastic spiraalband is te bestellen door het overmaken van f 30,- op postgiro 11 62 733 t.n.v. de penningmeester van de Stichting 'De Gelderse Molen' te Arnhem.

● 2. Op pagina 13 van 'De Zelfzwichter' 2/1990 staat een afbeelding van de fraaie watermolen te Schaalby. De foto illustreerde het artikel van W.O. Bakker over de T.I.M.S.-excursie naar Schleswig-Holstein. De geschiedenis van deze nog steeds werkende waterradmolen is uitvoerig beschreven in het boekje *Handwerk und Gewerbe in der Gemeinde Schaalby, Teil I: Mühlen und Schmieden*, door de plaatselijke geschiedschrijver Klaus Thiessen.

De historie van deze in oorsprong zeer oude molen, wordt in dit boekje geschreven vanaf pag. 1 t/m 36. Merkwaardig is dat op deze molen van 1920 tot 1939 een stalen windrad geplaatst is geweest. Een afbeelding van deze zonderlinge molen komt in het boekje voor. Na beschadiging in 1939 werd de windmolen, die blijkbaar toch niet zo erg voldeed, weer afgebroken.

Het boekje, afm. 15 x 21 cm. wordt verkocht door de schrijver zelf. Zijn adres is: Klaus Thiessen, Schulestrasse 4, 2381 Schaalby (Duitsland). De prijs is DM 15,60.

● 3. Herbert Jüttemann: *Bauermühlen im Schwarzwald*, 18 x 23 cm., 226 pagina's met talrijke illustraties. ISBN 3-8062-0537-X, Stuttgart 1990.

Prijs ± f 68,- in voorraad bij Gysbers & Van Loon te Arnhem. Dit boek, boordevol technische tekeningen en schetsjes, alsmede foto-afbeeldingen in zw/wit, beschrijft uitvoerig de simpele watermolentjes van toen en nu uit dit gebied. De schrijver heeft al eens eerder over deze molentjes geschreven in zijn boek *Schwarzwaldmühlen* uit 1985. Dat boek besloeg indertijd zo'n 120 pagina's. Het zojuist verschenen boek is dus aanmerkelijk uitgebreider. Toch hadden wij

er wat meer van verwacht. Gehoopt hadden wij op een beschrijving per molen, dus zo ongeveer als onze provinciale molenboeken. Ook dit boek is echter, evenals zijn voorganger, een algemene beschrijving. Wiskundige berekeningen van de krachten van een waterrad zijn maar voor een heel beperkt aantal mensen interessant en toch komen deze zaken in dit boek langdurig aan de orde. Vóórdat u dit boek gaat aanschaffen, bepaald goedkoop is het beslist niet, raden wij u aan het te beoordelen naar uw eigen maatstaven.

● 4. In *De Veenbrief* - 3^e jaargang nr. 7 - oktober 1989, een blaadje van de werkgroep Oud-Heerenveen, vindt u een artikeltje van D.M. Bunschoke, getiteld: *Molens en molenaars in Heerenveen*. Het beslaat 11 gestencilde pagina's, dus het is heel beknopt. Volgens de schrijver is het een samenvatting van een door hem gegeven lezing. Over ditzelfde onderwerp zal echter een apart boekje gaan verschijnen. Het nummer is verkrijgbaar ad f 2,50 bij het Museum 'Willem van Haren', Van Harenspad 50-52, 8442 CD Heerenveen.

● 5. Héél erg enthousiast zijn wij over het boekje: *Molens in het land van Cuijk*, door Robbert H. Verkerk. Dit is een boekje in ringband uitgegeven in 1988 door de Vereniging Molenvrienden Land van Cuijk (N.Br.). De uitvoering van dit boekje is ronduit slecht en het is gestencild (of is het offset?) met een allerakeligst kleine letter; men heeft er een loupe bij nodig en de bijgeplaatste afbeeldingen zijn niet om aan te zien! Maar over de inhoud echter niets dan goeds, zo horen molenbeschrijvingen eruit te zien! Als nr. 3 hierboven er zó had uitgezien, dan was het een ideaal boek geweest.

De beschrijvingen door de heer Verkerk van niet minder dan 36 molens, is zó boeiend, dat het zich in één adem laat uitlezen. Wij feliciteren gaarne onze zustervereniging Molenvrienden Land van Cuijk met deze uitgave. Een herdruk in een betere uitvoering en met goed gereproduceerde foto's zou zeer te wensen zijn!

Het boekje, afm. 15 x 21 cm. en 160 pagina's kochten wij bij Gysbers & Van Loon te Arnhem voor de prijs van f 20,-.

● 6. *Artykel-brief* is een zeer fraai uitgevoerd boekje met een inleiding van Drs. Jan Bremer. Dit dunne boekje in harde omslag bevat de volledige instructie voor de molenaars van de Wieringerwaard uit 1735. Het boekje werd uitgegeven door de Stichting Molen *De Hoop* - Sportlaan 15 te Wieringerwaard. Op de eerste 19 pagina's beschrijft de heer Bremer de geschiedenis van de molens van de in 1597 bedijkte Wieringerwaard. Van de vijf molens, allen binnenkruiers, is er thans nog één overgebleven. Deze molen werd in 1872 omgebouwd tot korenmolen en in 1920 werd het maalwerk uitgesloopt. De in 1979 opgerichte stichting streeft naar herplaatsing van het koren-maalwerk. De instructie in dit boekje is in de oude taalwijze opgenomen, echter wel in ons normale schrift. Het is benauwend te moeten vernemen, waar die vroegere molenaars allemaal boetes voor konden krijgen en dat voor een jaarloon tussen de f 70,- en f 90,-. Ter vergelijking: het loon van een dagloner (arbeider) bedroeg in die tijd rond de f 80,- per jaar....

Artykel-brief, afm. 15½ x 21 cm. - ISBN 90 527 0001 X is te bestellen door het overmaken van f 17,50 op bankrek.nr. 37.05.52.652 t.n.v. de Stichting Molen *De Hoop* te Wieringerwaard.

● 7. In het Nationaal Veenpark te Barger-Compascuum bevindt zich een permanente expositie over wind en windenergie. Naar aanleiding hiervan heeft dit openluchtmuseum een boekje uitgegeven met als titel: *De wereld van de wind*, door Ger de Leeuw. Dit recent verschenen (1990) boekje met ISBN-nr. 90 733 7401 4 beslaat 36 pagina's, inclusief de afbeeldingen. Het is geen echt molenboekje, maar u kunt er leuke wetenswaardigheden in vinden over de wind, soms een vriend, soms een vijand van de mens. Het ontstaan

van de wind, stromingen hiervan en zijn toepassingen. Zo hebben niet alleen windmolens de wind nodig, maar ook kerkorgels en accordeons. Wist u trouwens dat een flinke niesbui al een windkracht 13 op de schaal van Beaufort zou aangeven? Ook over de toepassing van de moderne windturbines kunt u in dit boekje lezen.

Verkrijgbaar bij de Stichting openluchtmuseum - Berkenrode 4 - 7884 TR Barger-Compascuum voor de prijs van f 4,95 plus f 3,- porto.

● 8. G.H. Keunen, molendeskundige van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, heeft een artikel geschreven in 'Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden' - deel 103, aflevering 4 - 1988 van het Nederlands Historisch Genootschap.

De titel van het artikel in dit gedegen historisch tijdschrift luidt: **Water-beheersing en de ontwikkeling van de bemalingstechniek in West-Nederland. De Historische ontwikkeling van poldermolens en gemalen tot heden.** De essentie van het artikel is het feit, dat het de windmolens zijn geweest die ons land uit de wurgende greep van de zee hebben ontrukkt. Ons land zou zonder deze bemaling heel anders hebben uitgezien en wellicht zou Zeist dan wel eens een badplaats geweest kunnen zijn. De eerste poldermolen in ons land verscheen in 1408. Het eerste stoomgemaal in 1776 (Rotterdam) en vanaf 1914 zien wij tenslotte de eerste elektrische gemalen verschijnen.

Veel interessante wetenswaardigheden kunt u in dit artikel vinden en de naam van de schrijver is een waarborg voor precisie. Het telt 35 pagina's inclusief een aantal zeer fraaie afbeeldingen.

Inclusief portokosten is de prijs van dit boekwerk f 22,50 en u kunt het bestellen bij het Nederlands Historisch Genootschap, postbus 90406, 2509 LK Den Haag.

● 9. Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs is initiatiefnemer van de Stichting Historie der Techniek. Deze stichting beoogt de industrialisatie van Nederland in de afgelopen anderhalve eeuw te beschrijven en te verklaren vanuit het perspectief van de technische ontwikkeling.

Eind 1989 werd door deze stichting uitgegeven: **Molenbedrijf en meelfabriek in Nederland in de negentiende eeuw**, door H.W. Lintsen.

Een boekje van 55 pag's met 7 foto's en 12 tekeningen op A 4-formaat. Het behandelt respectievelijk de traditionele windmolen, de stoommolen en de meelfabriek. Onder de stoommolen verstaat men een in principe traditionele molen waarbij alleen de aandrijfkracht werd gemoderniseerd. Een meelfabriek is tot meer mogelijkheden in staat, zoals reiniging, drogen, builen en andere bewerkingen. Uit het boekje komt duidelijk naar voren waarom de windmolen het zo lang tegen de stoommolens kon uithouden. Heel interessant is de tekening en beschrijving uit rond 1850 van een windmeelfabriek uit Wrocław (het v.m. Breslau) in Polen. Dit was dus een windmolen met de mechanieken van een meelfabriek uit die tijd. In ons land zijn dit soort molens nooit gebouwd.

U kunt veel wetenswaardigheden uit dit boekje halen, de schrijver kreeg medewerking van de molendeskundigen P.W.A.E. van Bussel en J.S. Bakker, uitmuntende namen op dit gebied.

Verkrijgbaar bij de Kon. Inst. van Ingenieurs, postbus 30424, 2500 GK Den Haag. De prijs is inclusief porto f 14,50 en het ISBN-nr. is 90 731 9201 3.

FIRMA EKKELKAMP

De speciaalzaak voor: Vollekorenmeel

Hondensport

Vogelzaden, Vogels

Aquariumbenodigdheden

Hengelsportartikelen

en alles voor Uw huisdieren

Rijksstraatweg 135

Telef. 344816

HAREN (Gr.)

